

A Jelenésekről való könyv. ¹⁾

Tartalma, szerkezete és jellege.

a) A *feliratban* jelzi a szerző, hogy műve tartalmát a Jézus Krisztus kijelentéséből merítette, és boldognak mondja azt, aki olvassa, meghallja és megtartja azokat, amiket ő megirt (1₁₋₃). A levélszerű *bevezetésben*, Krisztusra vonatkozó doxologia kapcsán, a kisázsiai hét gyülekezet számára, a szentháromságtól kegyelmet és békességet kíván (4—6. v.), hozzáfűzve ehhez az egész mű tömör szövegezésű alap gondolatát, mely szerint Az, aki eljövend, az örökkévaló Úr, a Mindenható (7. 8. v.). Ezután megkezdí a vele közölt hét látomás leírását.

Az *első látomásnál* (1₉—3₂₂) a megdicsőült Krisztus, mint mennyei főpap, a kisázsiai hét gyülekezet közepezt megjelenik a szerzőnek és azzal bizza meg őt, hogy írjon a hét gyülekezet mindenikéhez külön-külön egy-egy levelet, közölvén velök a rájuk tartozó ítéletet, nevezetesen emezzel az ígéretet, vigasztalást, buzdítást, amazzal az intést, feddést, fenyegetést, amint kit-kit illet. Az ünnepélyes hangú, egyforma menetű levelek közül az első az efezusi (2₁₋₇), a második a smyrnai (8—11. v.), a harmadik a pergamoni (12—17. v.), a negyedik a thyatirai (18—29. v.), az ötödik a szárdesi (3₁₋₆), a hatodik a philadelphiai (7—13. v.) és a hetedik a laodiceai (14—22. v.) gyülekezetnek szól, mintegy előre jelezve, kiváltképen az ígéreteknél, azokat a későbbi jelenéseket, amelyeket a szerző egyetemlegesen, minden hívő számára írott meg.

A *második látomásnál* (4₁—7₁₇) János, mintegy az égbe, az Isten trónja elé szállva (4₁, 2), hallja a trón körül ülő huszonnégvén és négy élőlény dicsőítő énekét: „Szent, szent, szent az Úr, a mindenható Isten, aki volt, aki van és aki eljő“ (3—11. v.). Ugyanekkor látja az Isten jobbjá felől a jövendőnek belül beírott, kívül hét pecséttel lezárt könyvét, amelyet senki sem nyithat ki, sem bele nem tekinthet s míg

¹⁾ Mutatvány a szerzőnek „*Újszövetségi Bevezetés*“ (Pápa 1911) című művéből.

afelett kesereg, hogy a könyv felnyitására senki sem méltó, ime megpillantja a négy élőlény és a huszonnégy vén között álló ama Bárányt, aki magán viselte a megöletésének jegyét, aki elvette a könyvet a trónon ülőnek jobbjára felől, aminek megtörténtekor őt az élőlények és a vének, meg az angyalok seregei, és az összes teremtmények, amik az égben, a földön, a föld alatt és a tengerben vannak, leborúlva, magasztaló énekkel üdvözölték (5₁₋₁₄). Ezután a Bárány, a jövődőknek könyvét bezárva tartó hét pecsét közül feltörte az elsőt, amikor is az Úr egykori győzedelmes eljövételének kiábrázolásául megjelent egy fehér lovon ülő koronás győző (6_{1,2}), a második, harmadik és negyedik pecsét felszakításakor pedig az ő majdani visszatérésének előhírnökeiként megjósolt háború, éhség, dögvész jelképei (3—8. v.), az ötödik pecsét felnyitása-kor az igazságért kiszenvedett vértanúk lelkei (9—11. v.), a hatodikénál meg azok az égi jelek tűntek elő, amelyeket a föld lakosai, a világ végével kapcsolatos utolsó ítélet napja közelségének előfutáraiul tartanak (12—17. v.). A következő jelenetben a választottak ezrei, az ítéletet megelőző csapásoktól való megkímélés végett lepecsételtettek (7₁₋₈) és az egész emberiségből megszámlálhatatlan sokaság jelent meg, amely, az utolsó nagy szorongattatás idején üldöztetést szenvedett, de egyszersmind győzedelmeskedett vértanúkkal együtt élvezi az idvezültek boldogságát, az angyalokkal, a vénekkel és a négy élőlényel együtt, dicsőítvén az Istent (9—17. v.). Hogy pedig lenn mik azok a csapások és mi az a szorongattatás: azt a későbbi látomásokból tudjuk meg. A hetedik pecsét feltörésekor, rövid időre, nagy csendesség lőn az égben (8₁).

A *harmadik látomás* (8₂—11₁₈) nem a mennyei trón-teremben, hanem a mennyei szentélyben tűnik fel és vonul el. Megjelenik ugyanis hét angyal, egy-egy trombitával a kezében (2. v.), meg egy más angyal is az oltár előtt tömjénezővel (3—5. v.). Erre az előző látomásnál jelzett csapások, a trombiták sorrend szerint történő harsonása nyomán áradatként kiözönlének az istentelen pogány világra, mint mennyi bűnbánatra intő jelek, de eredmény nélkül, a mennyiben a rémes tüneményeket túlélő gonoszok mindezek láttára sem térnek meg (8₆—9₂₁). Ezután lát János újolag egy angyalt, aki esküvel állítja, hogy a hét angyal trombitálásakor be lesz fejezve a nagy titok. Ettől az angyaltól átvesz a látnok egy kis könyvet és azt az angyal felhívására elnyeli, amikor aztán jövődölnie kell (10. r.). Most következik a második jaj ellentéte; nevezetesen azt ecseteli az író, hogy a hívő Izraél megszabadulása után miként pusztítják el a pogányok Jeruzsálem hitetlen lakosait, akik, noha Isten két proféta által megtérésre hívogatta őket, mégsem tértek meg, sőt a

mélységből feljövő vadállat a profétákat megölte (11₇) és holt tetemeiket sem engedik a népek sirba tenni. Am a proféták negyedfél nap multán megelevenednek és felhőkön az égbe szállnak (11₁₋₁₃). A hetedik angyal trombitájának hangjára szózatok és zsolozsmák jelzik a bekövetkezendő vég közelgését (14—18. v.), ami

a *negyedik látomás* (11₁₉—14₂₀) során tárul fel a látnok lelki szemei előtt. Itt a jelenségek az Isten templomának villámlások, szózatok, mennydörgések, földindulás és jégeső nyomán történő felnyílásával kezdődnek (11₁₉) és a korszerű viszonyokkal vonatkozásban levő jelek feltüntetésével folytatódnak. Látja az apostol, amint az ószövetségi nép kebeléből világra jő a Messiás és a sátán leselkedései elől az égbe ragadtatik. Ezt a sátán felett vívott győzedelmet nagy örömmel ünnepelek az égi seregek; de a sátán újból tusára indul az anya ellen, aki szintén megmenekül előle; aztán a pusztában elrejtett ősi zsidó keresztyénség, majd ennek a megszabadulása után a pogányokból lett hívők ellen hadakozik (12. r.), csatára szerelve fel két fenevadat, ugymint az istentelen hatalmasságot, melynek halálosan megsebzett feje beheged, meg a pogány prófétaságot, mely amannak segítő-társaként küzd, hogy az isten választottait kiirtsa (13. r.). Ugyde e támadó hadi erő ellenében ott áll a Bárány az ő seregével (14₁₋₅), azonban még nem kezdődik el a döntő ütközet, csak az előjelek vonulnak el. Az ég közepén ugyanis egy angyal repül át az örökkévaló evangéliommal, hirdetve, hogy közeleg az ítélet; majd másik angyal is követi őt, hírül adva Babilon romlását, amivel megkezdődik a nagy ítélet (6—8. v.). Egyfelől rémitő fenyegetések, másfelől vigasztaló buzdítások, mint az utolsó harcban való kitartásra bátorító megannyi szózatok (9—13. v.) után, jelképes rajzokban feltárul a végítélet (14—20. v.).

Az *ötödik látomás* (15₁—19₁₀) főjelenete a hét haragpohár kiöntése. Megjelenik hét angyal, mindegyiknek a kezében egy-egy haragpohár s mindegyiknek a nyomában egy-egy csapás. Istent dicsőítő énekök (1—4. v.) után feltárul a mennyben a bizonyágtétel sátorának temploma, majd megzendül a szózat: „Menjetek el és töltsétek ki a földre az Isten haragjának hét poharát“ (15₅—16₁). Erre a hét angyal egymás után kitölti poharát a földre, minek következtében bizonyos csapások sújtják az emberiséget; még a természeti világban is előbb nem sejtett borzadalmak állanak elő (2—16. v.). Babilon szintén összeomlik (17—21. r.) és ezzel megkezdődik a végítélet ténye. Egy angyal megmutatja a látnoknak az elpusztult Babilont (17. r.), hallatszik a Babilonnal paráználkodott és dobzódott királyoknak, meg a föld kalmárainak a romlás miatt való jajveszéklése (18. r.), viszont

zeng a mennyben az angyalok és választott szentek ünnepi éneke, hogy egyedül az Úr uralkodik, aki mennyben földön Mindenható. Ez égi halleluja jelzi egyszersmind az utolsó ítéletet és a befejeződést (19₁₋₁₀).

A *hatodik látomás*nál (19₁₁—20₁₅) ismételten feltáruul az ég és megjelenik a visszatérő Krisztus az ő angyalai seregével, hogy megvívja az utolsó harcot és győzedelmeskedjék a két vadállat és a velök szövetséges földi királyok felett (19₁₁₋₂₁). A sátánt egy angyal megkötözve lezúdíttja a mélységbe és az ott marad ezer esztendeig. Ezalatt a földön a feltámadott hívők boldogul élnek a Krisztussal. Az ezer esztendő elmúltával a sátán elszabadul tömlöcéből, elcsábítja, egybegyűjti a pogányokat a szentek ellen, de egész hadával együtt megemésztetik, tűz és kénkömocsárba vettetik és ott kinoztatik örökké (20₁₋₁₀). Ekkor megtörténik az egyetemes feltámadás, kiki meghallja az ítéletet cselekedetei szerint (11—15. v.). Az óvilág megsemmisülése után

a *hetedik látomás*nál (21₁—22₅) feltűnik az új ég és új föld és az új Jeruzsálem (21_{1k}), amelyben a győzedelmes hívők zavartalan boldogságban élnek Istennel, amit a látnok elragadó, ragyogó vonásokkal ecsetel (21₃—22₅). Ezeknek a látomásoknak értelmi, vigasztaló *záradéka* (22₆₋₁₇) arról biztosít, hogy ezek a beszédek igazak és valóságosak, mert a Jézus által elküldött angyalnak kijelentései, miért is a levélszerű *utószóban* (22₁₈₋₂₁) óva int az író, hogy ezeket a bizonyágtételeket senki meg ne pótolja, sem pedig meg ne csonkítsa. Az egész mű kegyelem kívánásával végződik.

b) *A mű szerkezetéről* különböző nézetek kerültek felszínre a kritikusok körében. Voltak, akik úgy vélekedtek, hogy az apostol az egyes jelenéseket különböző időben írta le és ezért nincs meg azok között a gondolatbeli és előterjesztési kapcsolat (Schleiermacher). Mások ugyanezt a hiányt abból eredeztették, hogy szerintük az író, voltaképpen nyomról nyomra ugyanazt a dolgot tárja fel, csakhogy más-más módon, minek következtében akár négy, akár hét, akár hány csoportba osztjuk a tartalom zömét, mindig ugyanazon jelenés, vagy esemény ismétlődésével találkozunk (Vitranga, Hofmann). Újabban a synoptikusok kritikájának módjára azt is megkísérelték kimutogatni (Weizsäcker és Völter), hogy az eredeti Apokalypsiszt az apostol jóval kisebb terjedelemben már a 65/66. évben megírta és azt ugyanő később 68/69-ben függelékkel bővítette s egy későbbi kéz 129,30-ban és 140-ben az egészet újolag átdolgozta. Ez az egyéni széttagolás azonban sikertelen maradt, amennyiben az egyes részletek elkülönítése és más-más csoportokba osztása mellett, a mű eredeti jellege, szingazdagsága és profétai vonatkozása elhalaványul, elerőtlenül, anélkül, hogy csak a látszatát is be-

bizonyítva láthatónak annak a feltevésnek, hogy itt különböző időben és különböző szerzőktől eredő munkával van dolgunk.

Ezekkel az érintett kritikai nézetekkel ellentétben mi, az Apokalypstist *egységes szerkezetű* műnek tartjuk, mert α) megvan a felirata és ajánlása, amely mintegy címlapként mutatja, hogy itt olyan profétai jellegű irat van előttünk, melynek tartalma a Jézus Krisztus kijelentése, ami mindazok számára, akik meghallják és megtartják: a döntő időben boldogság forrása leend (1₁₋₃). β) Megvan benne a maga helyén, az apostoli levelek módjára, az olvasókhoz intézett üdvözlés (1_{4-5a}), kapcsolatban a Krisztusra vonatkozó és ámen-nel befejezett doxológiával (5b-6. v.) amihez fűződik a mű alap gondolatának jelzése, tudnillik, a Krisztus eljövetelének hirdetése (7. v.) és a mindenható Isten örök létezéséről tanuskodó szózat (8. v.). γ) Csakis ez ünnepélyes bevezetés, mint alaki követelmény után kezdődik a mű tulajdonképeni tartalma, nevezetesen az ázsiai hét gyülekezethez intézett levél, amely egyfolytában halad kezdettől végig (1₉-22₅). Utójjára jő a záradék (22₆₋₁₇) és az utószó (18-21. v.).

Mindez egyöntetű, egységes, kerekded előterjesztés, ugyanazon egy napon (1₁₀), nem pedig különböző időben hallott, látott, és átélt jelenések leírása. Hogy az egymás után következő jelenések csupán látszatszerűleg irányulnak a végcél felé és közben-közben egyre újabb változatok tűnnek elő: annak oka az, mert a szerző azt óhajtja elérni, hogy a végső mozzanat közelségét és szemlélését sovárgó lélek annál éberebb figyelemmel csüggjön a kinyilatkoztatott jelenségeken. Az isteni végzés könyvének tartalmát ugyanis még az apostol szemei elől is fátyol fedi el mindaddig, míg Krisztus a hét pecsétet föl nem nyitja és a jelenségeknek láncolatán át a jövőt az apostol előtt fel nem tárja. Ugyvélt recapitulációk, összegezések, vagyis a sorrend ellenére történő ismétlések tehát csakis egyéni, de nem tárgyi állásponton nyagarázhatók ki a szöveg kapcsolatából (*Tichonius, Augustinus*), mert a pecsétek, harsonák és poharak látomásaihoz fűződő leírások új meg új oldalról szemléltetik a bekövetkező vég előzményeit. Hogy itt recapitulálásról nem lehet beszélnünk, igazolja főképen az az eljárás amellyel Vitranga a recapituláló parallelismus bemutatása végett az összes tartalmat rendszeres egészbe önteni igyekezett. Az ő schematismusa szerint párhuzamosan halad a három első levél, pecsét és harsona. Azután jő a negyedik és ötödik harsona. A negyedik levéllel parallel a negyedik pecsét és a hatodik harsona, amelynek záradékához csatlakoznak a poharak. Az ötödik levéllel, ötödik pecséttel és a hatodik pohár végével parallel az első, második, harmadik és negyedik pohár; a hatodik levéllel az ötödik és hatodik pohár. A hetedik levél egyedül áll. A ha-

todik pecséttel párhuzamos a hetedik pohár, végül párhuzamos a hetedik pecsét és a hetedik harsona. Ám nézze utána bárki is és látni fogja, hogy a Vitringa és nézettársai szerint rendezetlenül egymás után iktatott látomási láncolatnak ilyen párhuzamok révén történő egészbe öntése folytán milyen tömkelegbe jut és milyen torz alakulatokat nyer.

A szerkezet tervszerűségére vallanak az elvont fogalmak szemléltetésére szolgáló számok, amelyeknek alkalmazásánál szintén megvan a kellő rend. A levelek, pecsétek, harsonák és poharak száma hét. Ez a hetes alapszám azonban kettéosztva, mint három és négy váltakozik. A három első levél különbözik a négy utolsótól a záradékot illetőleg; a négy első pecsét feltörése szintén különbözik a három utolsóétól, amennyiben amott minden egyes jelenségnél, a négy élőlény közül egy megszólal és előhívja a látnokot, minek folytán a jelenet élénkebbé válik. Ilyenforma eltérés van a hetedik harsonánál is, amennyiben a három utolsó harsona három jajt hirdet a föld lakosainak, viszont a haragpoharak kiöntésekor is észlelhető a megkülönböztetés, mivel a három első pohár kiöntése után az Isten ítéletének igazságosságáról szóló angyali kijelentés hangzik el, ami a négy utolsónál mellőzve van. A többi számjelzést nem annyira a szerkezettel, mint inkább az előterjesztési alakokkal lehet vonatkozásba hozni.

c) Mind a tartalom, mind a szerkezet azt igazolja, hogy itt egészen különleges irodalmi műfajjal van dolgunk, amelyet nem lehet a világi irodalom egyik műfajával sem azonosnak, vagy hasonlóknak minősíteni. Nem csatlakozhatunk tehát azokhoz, akik ezt az Apokalypsist *Pareus* nyomán, olyan drámának tartották, amelyben az író, bevezetésül szolgáló előjáték (4₁—8₂) után, három felvonásban, a zsidóság és pogányság legyőzését és a mennyei Jeruzsálemet mutatja be. Így Hartwig. Még kevésbé osztjuk az *Eichhorn* felfogását, amely szerint ő, öt történeti főtételek megfelelőleg öt jelenetet különböztet meg ilyen formán: 1. a zsidóság aláhanyatlása; 2. az ezután létrejött erőtlen krisztusi ország; 3. a pogányság megsemmisülése; 4. az ezután keletkezett uralkodó krisztusi ország a földön; 5. az idvezültek országa. Igazolatlanok találjuk *Düsterdieck* abbeli nézetét is, mintha az egyes látomások megírásához megannyi események és jelenségek szolgáltattak volna anyagot, amely oknál fogva az Apokalypsist eposznak minősíthetnők, avagy épen Dante *Divina Commedia*-jához hasonlíthatnók. Hiszen egy drámai előadás látása után készült leírás még nem nevezhető drámának. A János megjelenítéseinek, az általa jelzett beszédeknek, énekeknek és képileges cselekvényeknek változása, mintegy drámai lüktetése, az egész műnek látomásokban való előterjesztésével van összefüggésben és így ez

sem nem dráma, sem nem eposz, hanem profétai levél. Ennek kell tartanunk azért, mert a már érintett levélalakot következetesen megtartja az író elejétől végig. Tartalma is azonos az újszövetségi kánoni iratokéval, tudniillik nem más, mint a Jézus Krisztus kijelentése, melyet Isten avégett közölt a Krisztus által, hogy ő meg szolgálai útján, jövendőlésszerűleg jelentse meg a bekövetkező eseményeket. János tehát a Krisztus rendeléséből írja meg mindazt, amit neki Krisztus az angyal által megmutatott, úgyhogy bizonyosságtétele valósággal Isten beszéde (1_{1,2}). Könyve megírásánál nem a saját eszméi vezérelték, hanem az isteni ihlet, mert csakis azt jegyezte fel, amit a Jézus által küldött angyaltól reá gyakorolt hatás, vagyis az elragadtatás következtében látott, hallott és átélt. Ezen a tényen alapul az a tudalma, hogy mint emberi tanubizonyosság a Krisztus bizonyosságtételét és abban Isten ígését írta meg (1₂, 22_{8 18}) és így műve egyfelől kijelentés (1₁), másfelől profétia (1₃, 22_{7, 10, 18, 19}), azaz Isten Lelkének hatalmas és biztos megnyilatkozása. Ennyiben az Apokalypsis az ószövetségi profétai iratokhoz hasonló mű, melyben a szerző az ázsiai tartomány hét gyülekezetével, azokat a látomásokat közli, amelyeket ő valósággal szemlélt és átélt (1₁₀—22₁₆).

Irodalom Collado, Methodus facillima ad explicationem sacrosanctae Apocalypseos Ioannis theologi, ex ipso libro desumta. Morg., 1584.; *Pareus*, Comment. in divin. Apoc. Heidelb., 1618. Opp. Ed. Genev. T. II.; *Vitringa*, Ἀνάκρισις Apocalypseos Ioannis Apostoli. Francoq. 1705. Amstel. 1719. ed. 3. Leucopetrae, 1721.; *Kienlen* Commentaire historique et critique sur l' Apocal. Paris, 1870.; *Herder*, MAPAN AΘA. Das Buch von der Zukunft des Herrn, des Neuen Testaments Siegel. Riga, 1779.; *Rinck*, Apokalyptische Forschungen, oder: Grundriss der Offenbarung Johannis und Anleitung zu ihrem Verständniss. Zürich, 1853.; *Düsterdieck*, Kritisch exegetisches Handbuch über die Offenbarung Johannis. III. Aufl. Göttingen, 1877.

A mű célja, előterjesztési sajátága és stylusa.

a) Az Apokalypsis célját több helyen hangoztatja az író. Profétai szózatával ugyanis azt kívánja elérni, hogy az olvasók a hitben és kitartásban erősödjenek (13_{9k}, 14_{12k}), az ígéreték révén vigasztalást, üdülést nyerjenek (19₉, 22_{12k}), a hirdetett és hallott ígét megtartsák (1₃, 22₇), főképen pedig a jövendő idők bekövetkező eseményeinek feltárásából (11₁₉, 4₁, 22₆) megtérésre serkentő okulást merítsenek. Ez az intelmi és vigasztalási célzat kiválóan kifejezésre jut a hét gyülekezethez intézett levelekben (2. 3. r.), amelyek az

illető egyes gyülekezetek különleges viszonyaira való vonatkozásokon kívül, az egyetemes egyház tagjainak közös bajait és megtérésök szükségességének okait is feltüntetik. Nem az tehát az író szándéka, hogy a világ és az egyház történelmének időről-időre feltűnedező eseményeit rejtélyes képekbe burkolva jelenítse meg képzeletünk előtt, vagy hogy arról jövendőljön, miképen fognak a földi birodalmak és az egyház fejlődési, átalakulási mozzanatai egymás után bekövetkezni, miglen beáll az utolsó időpont: hanem úgy rajzolja a vég közelségét és leendő megtörténését, hogy egyszersmind a közvetlenül előtte levő jelen idő körülményeivel és viszonyaival számol, azokat az evangéliom hirdetésével, hatásával, áldásával, illetőleg az isteni ítélettel kapcsolatba hozza és ily módon a hívőket az Isten üdvélgzésének egykori megvalósulásáról biztosítja. Évégből azt jeleníti meg, aminek mihamar meg kell történni (1₁, 22₆), amennyiben közel van az idő, amikor mindez beteljesedik (1₃, 22₁₀). Mert noha emberi gondolkozás szerint az utolsó idő mérhetetlen messzeségben levőnek látszik, de az újszövetség álláspontján Krisztus nemsokára eljő (22₇, 12, 20) és helyreállítja az ősi eredeti szentség és igazság országát. Nyilvánvaló ebből, hogy habár észlelhető is némi *alaki* hasonlatosság e mű és a nevéből *apokalyptikus irodalom* címmel felruházott apokrif gyűjtemény egyes darabjai között, mindamellett lényegileg semmiképpen sem lehet ez utóbbiakat a mi Apokalypsisünkkel párhuzamba állítani. Mert míg az Énok könyve, a tizenkét pátriárka végrendeletei, a jubileumok és Esdrás negyedik könyve, Baruch apokalypsise, a sibyllai jóslatok, Mózes és Ésaiás mennybemenetele, meg a többi, részint zsidó, részint keresztényen körökben keletkezett iratok álnevé szerzői, a régmúlt idők tisztos alakjainak neve alá rejtőzve, meséikkel a saját koruk hiszékeny, jámbor, különben pedig egészen ismeretlen közönségéhez fordulnak: addig itt János apostol, a Krisztus kijelentése alapján, maga beszél az ázsiai hét gyülekezethez, amelyeknek jelenlegi adott viszonyait a legpontosabban ismeri. Épen azért, mivel az írónak a jövőre vonatkozó látomásai kora viszonyainak ismerete nélkül megmagyarázhatatlanok volnának: szemügyre kell vennünk az apostoli korszak történetét és az illető gyülekezeteknek azon időbeli helyzetét, mint az író vallási nézlete kialakulásának és műve írása célzatának megannyi előzményeit, amelyekkel úgy önmaga, mint munkájának előállása kapcsolatban van. A korviszonyok és alkalmi vonatkozások figyelembe vétele nélkül érthetetlenek maradnának úgy a jelképek, mint a szózatok, amelyekhez pedig mélységes jelentőségű gondolatokat fűz az író. Mert nem ábrándozásszülte képzetek kiszínezése, sem nem a világ végének hatásos rajza, még nem

is puszta jövendölés, avagy különösebben az egyház, illetőleg az evangéliom pályájának feltárása végett írta meg János az Apokalypsiszt, hanem abból a célból, hogy korának, egyzersmind pedig minden későbbi kornak jelenségeit az Isten országával és annak tökéletességre jutásával kapcsolatba hozza és ebből megérthetővé tegye azt az igazságot, miszerint az evangéliom és Isten országa, a bűn és a sötétség összes sátáni hatalmasságai felett dicsőségesen győzedelmeskedik az Úr eljövetele napján. Ez a cél lebegett már az ószövetségi látnokok, közelebbről a symbolikus előterjesztés szempontjából jellegzetes profétiák írói, nevezetesen Ezékiel és Dániel előtt is, akik a jövendőt látomásokban, képekben tárták fel. Csakhogy, míg ők az üdvégzés titkainak felderülését még csupán fátyolon át sejtették: addig János azt az apokalypsiszt jeleníti meg, amely valóság és bizonyosság a Krisztus által.

b) Első tekintetre különösnek látszik, hogy János az Apokalypsisben szakadatlanul látomásokkal és égi szózatokkal foglalkoztatja az olvasót. Ennek az okát azonban ő maga megmagyarázza már műve elején, ahol is arra utal, hogy amiket látott, hallott és amik ezek után történni fognak, azokat írta meg könyvében a Krisztus meghagyása folytán (1₁₀, 11, 19). Látomásai tehát nem képzelet játéka, vagy álmodozás szüleményei, amely esetben az egész munkájára a kegyes csalás bélyegét méltán rá lehetne sütni, sőt inkább a Szentléleknek ihletése következtében lelke előtt feltáruzó jelenségek azok, amelyek által ő, tudomást nyert ama titkok felől, amiket más emberek szeme elől elrejtett az örök bölcsesség. Látomásainak megörökítésére nézve azonban nem lehet úgy gondolkoznunk, hogy ő azokat rögtön, abban a pillanatban leírta, amikor szemlélte, vagy hogy az itt-ott ugyancsak bonyodalmas jelenségek feltárásánál egyszerűen csak mint tolmács, vagy tudósító szerepelt volna, sőt inkább azt mondjuk, hogy teljesen szabadon, önállóan és előre megállapított tervezet szerint írta le mindazt, amiről az egyes látomások révén kijelentést nyert. Ezt igazolja művének szerkezete, menete, az apokalyptikus mozzanatok eleven megjelenítése, az ószövetségi előképekkel való párhuzamosítás és más hasonló előterjesztési sajátosság, ami egyaránt arra vall, hogy az író ihletett szelleme egészen öntudatosan, szabadon működött s nem volt mintegy hozzábilincselve az előtte elvonuló képekhez. Eképen vélekedvén az író profétai rajzairól és szózatairól: nyilvánvaló dolog, hogy munkájának korrajzi vonatkozásainál felesleges feltétlenül előtérbe álltanunk a kijelentés szükséges voltát, mivel az adott viszonyok megismerése és ecsetelése végett nem volt útalva a Lélek különleges ihletére, viszont a theophania (4₂), a christophania (1₁₂), az állatalakok (13. r.), a mennyei Jeruzsálem (21₂),

mind olyan jelenések, amelyeket lelki elragadtatása állapotában szemlélt és aztán színes vonásokkal ecsetelve tárt fel a hívők előtt. Ezenkívül a köznapi élet egyes tárgyait, mint a pecsétet, harsonákat, poharakat, szintén látomásai körébe veszi fel, hogy profétai előterjesztéseit azokhoz fűzve: változatosabbá, színesebbé, szemléltetőbbé tegye az illető képcsoportot. Ez az eljárása már *symbolizálás*, ami abban nyilvánul, hogy bizonyos személyeket, eszméket, vagy mozzanatokat *jelképekkel szemléltet*. Tudva azt, hogy egyes képzetek, gondolatok, tulajdonságok vagy események élénkebb felmutatására mennyire alkalmasak az érzéki felfoghatóság megannyi közvetítőül a jelképek: igen találóan és bőségesen alkalmazza őket apokalyptikus művének díszítése gyanánt. Nála épenúgy, mint a keletiek szindús nyelvében, a szarvak a hatalomnak, a szemek a mindentudóságnak, a koszorúk és pálmák a győzelemnek, a tömjénfüst az imádkozásnak, a drágakövek a dicsőségnek, a mennydörgés, villámlás, vihar, jégeső, földrengés az isteni ítéletnek, másfelől a színek a lelki állapotoknak, az állatalakok az emberi tulajdonságoknak megannyi jelképei, sőt a harsonafúvás, az aratás és szőlőtaposás, a könyvlepecsételés és pecsétfelnyitás cselekményeit is hatásosan tudja allegorizálni. Ezek az apokalyptikus jelképek tehát nem érthetetlen, bizarr, költői torzalakok, hanem az illető látomás lényegét jelző, illetőleg feltáró jelenések, úgyhogy jellegzetes vonásaik után nem is nehéz dolog rájönni, hogy kire vagy mire utalnak. Némelyiknek az értelmére maga az író rávezet bennünket, így p. o. a fehér lovon ülő, koronás győző (6₂, 19_{11kk}) nem lehet más, mint a diadalmasan visszatérő Messiás; a hét gyertyatartó között megjelent embernek Fia, aki a látomás megírásával Jánost megbizsa (1₁₂₋₂₀) ugyanaz, aki fehér felhőn, fején arany koronával és kezében éles sarlóval tűnik fel (14₁₄), tudniillik a megdicsőült Krisztus; a hét fejű, tíz sarvú, tüzvörös nagy sárkány (12. r.) a sátán; a napba öltözött vajudó asszony (12_{1, 2}) az ószövetségi theokratia; az Isten temploma a hívő, ellenben az azon kívül levő tornác a hitetlen Izraél (11. r.); az Isten trónja körül álló huszonnégy vén a hívők gyülekezete (4₄); a négy élőlény (4₆) a mindenség; az apokalyptikus lovagok közül a második a háborút, a harmadik az éhséget, a negyedik a halált jelképezi (6₄₋₈) és így tovább.

Ezzel a jelképirással párhuzamos a *tipikus előterjesztési mód*, ami abban határozódik, hogy az író az ószövetségi nép történetének eseményeit, alakjait, az újszövetségi hívőkre vonatkozó *előképek*ül tekinti és mint ilyeneket, a keresztény egyház életére vonatkoztatja. Amiképen történt Izraél népével a múltban, azonképen történik a Krisztus hiveivel a jelenben

és jövőben. Az ellenséges sereg az Eufrátes mellől vonul fel és Megiddónál gyűl egybe táborozásra, várva a döntő ütközetet (16₁₂₋₁₆). A hívők úgy szabadulnak meg a bűn fogságából, mint ahogy Izraél fiai az egyiptomi fogságból. Az egyiptomi tiz csapás ismétlődik és azoktól Krisztus óvja meg övéit, amint egykoron Jahve cselekedett a választott néppel. Mózes és Ilyés bűnbánatra serkentő szözeatai visszhangoznak a lelki Izraél közepett is és a látható Jeruzsálem fenséges megdicsőülése az a mennyei otthon lesz, amelyben az elveszett édeni boldogságot ismét megnyerik, hogy zavartalanul örökké élvezzék az Úr megváltottai. Ily módon folytatódik és fejeződik be a látható theokratia a láthatatlan, de valósággal eljövendő eszményi theokrátiában, az Isten országában.

A tipikus előadás körébe sorozhatók a sok, a kevés, a nagy és kicsiny, az egész és rész fogalmait szemléltető számjelzések is. Ami p. o. az isteni végzés szerint teljes egész, azt számbelileg héttel, a világmindenség gondolatát négygyel, a hatványozott többséget tizzel, az Isten gyülekezetét tizenkettővel, viszont a rövid időtartamot most tíz nappal, majd egy, vagy fél órával, kisebb részeket harmad, negyed, tizedrészsel jelez. A 666 apokalyptikus számértéke (13₁₈) szintén a szerző célzatához mérten magyarázandó.

Ezeket és a többi ilyen vonatkozású jelképeket és típusokat nem kell eszthetikai, költői, vagy szám- és mértani szempontból taglalni, mert hiszen az író előtt nem eszthetikai hatás, nem költői lendületesség, vagy számbeli pontosságra való törekvés, hanem egyedül szellemerkölcsi, lelki, belső építés elérése lebeg cél gyanánt. Tévesztett eljárás volna az is, ha a kánoni Apokalypsiszt az ókor költészeti remekeivel hasonlitaná össze valaki és ezen az alapon azt mondaná, hogy mivel benne sem formai tökély, sem bensőbb hangulat, sem mesteri ecsetelés nem fedezhető fel, tehát egészben véve nem egyéb, mint kalandozó észjárás, vagy botor rajongás torz szüleménye. Sőt ellenkezőleg: mi úgy mérlegeljük ezt a kánoni iratot, mint profétai lélek megnyilatkozását, mint az isteni ihlet és az emberi szabad tevékenység fenséges összhangban való egyesülésének okmányát. Annakokáért hamisnak, fonáknak minősítünk minden olyan vállalkozást, melynek érdekében bárki is exegetikailag indokolatlan, avagy épen babonás, ábrándos, romboló értelmet kísérelne meg kimagyarázni a János Apokalypsiséből.

c) Elvitázhatatlan tény, hogy *e mű stylusa*, ugyanazon szerző többi kánoni iratainak a nyelvezetétől egyben-másban eltérő jelenségeket tüntet fel, úgyde ennek az okát többféle körülményből lehet magyarázni. Elsőben is figyelembe kell vennünk, hogy János apostol az Apokalypsiszt, az evan-

géliomnál és a leveleknél jóval előbb, tehát abban az életidejében írta, amikor a görög nyelven való fogalmazásban még járatlan, gyakorlatlan kezdő volt s a megszokott héberes szólásmódoctól, kifejezésektől kevésbé tudott szabadulni; aztán mérlegelendő az is, hogy az Apokalypsis teljesen profétiai jellegű irat lévén, nyelvezetének is az ótestamenti héber profétiák nyelvezetéhez és előterjesztési módjához kellett simulnia; de meg tárgyához képest is, itt több olyan kifejezésre volt szüksége a szerzőnek, a melyet később, a már fejlettebb gondolkozásra és gyakorlottabb nyelvezetre valló evangéliomban és levelekben mellőzhetett. Ugy szölván az egész Apokalypsist a hebraismus fuvalma lengi át s innen van az, hogy első olvasásra hajlandók volnánk a kánonbeli görög szöveget valamely elveszett eredeti héber őszöveg szó szerinti fordításának tartani, mint tette Harenberg és Bolten. Pedig ma már minden vitán felül áll az a tény, hogy János apostol az ő Apokalypsisét, a görög eredetű, görögül beszélő kisázsiai hívők számára, eredetileg görög nyelven írta.

Érdekes jelenség ebben az iratban az, hogy benne több olyan eredeti görög fogalommal és kifejezéssel találkozunk, a mi különben az ujszövetségi kánonban sehol sem fordul elő; ilyenek: *διαγής* 21₂₁; *καλαντιαός* 16₂₁; *ποταμοφόρητος* 12₁₅; *μεσοράνημα* 8₁₃ 14₆ 19₁₇; *ἡμιώριον* 8₁; *ξύλον θύϊνον* 18₂; *ελεφάντινος* 18₁₂; *κρυσταλλίζειν* 21₁₁; továbbá a drágakövek 21_{19 20} és a színek 6_{2-5,8} 9₁₇ igazi görög neveinek felsorolása; a *στάδιον* görög távolsági mértéknek 21₁₆, a görög terménymérő *χοιμίζη* 6₆, az *Ἄλφα* és *Ω* görög betűképletnek, mint az első és utolsó fogalmi előterjesztésének; a rejtélyes, de eredeti görög számjelzésnek (13₁₈: *χξζ'* = 666), a melléknévi jelzőknek, participiumok és összetett szavaknak gyakori használata, mindezek olyan sajátságok, a melyek igazolják azt, hogy íme a görög mondatszerkezeti számos szabálytalanság és héberes színezet mellett is, nemcsak kiérezhető, de világosan felismerhető a szöveg eredeti görög stýlusa.

Valóban sokan túloztak is az Apokalypsis héberes nyelvszínerezetének megítélésénél. Mert még az a körülmény, hogy a szerző, mint héberül gondolkozó galileai halász, ünnepeyesség kedvéért, itt-ott héber szókat (p. o. *ἀμίγν, ἀλληλοιαία*) vegyít bele a beszédébe, majd egy-két héber szót, mint olyant nevez meg (p. o. *Ἀμαγεδών* 16₁₆), sőt meg is magyaráz (p. o. *Ἀβαδδών* = *Ἀπολλίων* 9₁₁), vagy hogy a masculinum *ἄψινθος*-t írja *τὸ ἀψίνθιον* helyett egy csillagnak (*ἀστὴρ*) a neve gyanánt 8₁₁, meg hogy Jehova nevét eként írja körül: *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος* 1₈ 4₈, a mit még ragozatlan tulajdonnév gyanánt is használ így: *ἀπὸ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος* 1₄: mindez nem indokolja azt a nézetet, hogy ő a görög

casusok és genusok alkalmazásában egészen tájékozatlan volt. Hogy pedig pronomenek helyett inkább megismételt magokat a főneveket, aztán a visszavivő névmás helyett szükségtelenül mutató névmást szúr be (p. o. 7₂: οἷς ἐδόθη αὐτοῖς, item ὅν ἀποθνήσκει αὐτὸν v. 9.): annak oka nem annyira a görög stylusban való járatlanság, mint inkább a gyors és élénk szemléltetésre való törekvés. Épen így a praesens, praeteritum és futurum többszöri felcserélése azzal menthető, hogy a látomások leírása közben az apostol gyakran közvetlenül átsap a profétai előadásba, a minek következtében látszólag enallage temporum áll elő. De azt már nyíltan be kell ismernünk, hogy az Apokalypsis írójának még nem volt fejlett érzéke a görög nyelvhez és így természetesen nem is érthetett annak szabatos kezeléséhez. E tényt igazolja egyebek közt az a sajtószerű és feltűnő jelenség, hogy a görögségben annyira jellemző genitivus absolutus és acc. cum. infin., valamint az articulált infinitivus az Apokalypsisben egyáltalában nem fordul elő; továbbá a szerző nem tesz finom megkülönböztetéseket sem a praepositíók használatánál, sem a casusoknak praepositíókkal és verbumokkal való egybekapcsolásánál; a ἵνα conjunctio után indic. futurumot ír; tisztán görögös kifejezéseket, mint πάντοτε, πῶποτε, οὐδέποτε, οὐδέποτε mellőz; περί praepositíót csak de loco használja 15₆; a többes számú neutrumok egyes számbeli verbumokkal való alkalmazásánál nem következetes; gyakori nála a constructio ad sensum, az anakoluthia, a soloecismus.

Rámutatott e fogyatkozásra, illetőleg a negyedik evangéliom és a jánosi többi iratok nyelvezete közt észlelhető eltérésekre már alexandriai Dénes is († 268 táján), a ki Őzséb (Eusebius hist. eccl. VII, 25) feljegyzése szerint meglepetését nyilvánította a felett, hogy míg a negyedik evangéliom írója, a hellénes kifejezésmód tekintetében, minden gondolatot érthetően, világosan, szabatosan tud előterjeszteni s közönséges idiotismust, hibás szó- és mondatfűzést alig találhatunk nála: addig az Apokalypsis szerzője, a ki szerinte is ugyanaz az egyén lehet, idegenes idiomával él, sőt gyakran nyelvi botlásokat is követ el. Ezeket a szabálytalanságokat mi csakis a későbbkori graecitashól eredeztetjük, a melyeken kívül azonban még kiváltképen azt is észlelhetjük, hogy átlag véve az egész könyv stylusa héberes színezetű. Ezt okozza egyebek közt a mondatfűzésben nyilvánuló gyakorlatlanság, minek folytán az író a körmondatos előterjesztés teljes mellőzésével a legegyszerűbb mondatokat καὶ conjunctióval kapcsolja egymáshoz, továbbá a relativumos és participiumos mondatokat feloldogatja; az eseteket praepositíókkal körülírja; a verbumokat jobbra előreteszi; az appositíókat szabályellenesen teszi a főnevek után (p. o.

ἀπὸ Ἰ. Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστός καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλείων τῆς γῆς 1₅. V. ö. 2₂₀ 3₁₂ 14_{2 12}); több genitivust halmoz egymás mellé p. o. αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ κεκρασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ . . . 14₁₀; v. ö. v. 8. 19. 16₁₉ 18_{3 14} stb.); héber kifejezések után indulva, új szólásmódokat alkot p. o. θαυμάζειν ὀπίσω τινός (bámulva menni valaki után 13₃ v. ö. 1 Sám 13₇); προσκυνεῖν ἐνώπιόν τινος (leborulni valaki előtt 15₄ v. ö. Gen 23₁₂ ψ 86₉); πᾶσα γλῶσσα (minden nép 5₉ 7₉).

Mindezt fontolóra véve végeredményül azt mondhatjuk, hogy az Apokalypsis szerzője a keleties előadásmód és egyszerűség mellett is, meglehetősen szem előtt tartja a görög syntaktikai szabályokat. A nála előforduló nyelvi egyenetlenségekhez hasonlókat találhatunk ugy a Septuagintában, mint a későbbi görög íróknál, ha szinte nem annyira lépten-nyomon, mint az Apokalypsisben. A későbbi keletű negyedik evangéliom stylusa után azonban úgy ismerjük az Apokalypsis szerzőjét, mint a görög nyelvben egészen jártas és gyakorlott tollú prózairót.

Irodalom. *Harenberg*, Erklärung der Offenbarung Johannis. Braunschweig, 1759. — *Bolten*, Die neutestamentlichen Briefe nebst der Offenbarung Johannis. Altona, 1800—6. *Winer*, De soloecismis, qui in Apoc. Joannea inesse dicuntur Exeg. Stud. 1827. I. 144 kk. *Lücke*, Versuch einer vollständigen Einleit. in d. Offenb. Joh. und in d. ges. apokalypt. Litteratur. Bonn, 1832. II. kiadás 1852. *Ewald*, Comment. in Apoc. Joh. exeg. et crit. Lips., 1828. *Gersdorf*, Beiträge zur Specialcharakteristik der N. T. Schriftst. Leipz. 1816. *Seyffahrt*, Beitrag z. Specialcharakteristik d. Joh. Schriften bes. d. Evang. Leipz. 1823.

A mű korrajzi vonatkozásai.

Az Apokalypsis szerzője nem csupán a messze jövődöbe tekintve tárja fel az evangéliom és az Isten országa folytonos küzdelmeit és az azok után kivándó tökéletes diadalt, hanem közelebbről megvilágítja korának és az abban élő hívő nemzedékeknek vallási, erkölcsi állapotát is. Az első látomás leírásának bevezetésében megnevezett hét kiszíai gyülekezet tagjai gyakran részesültek már úgy Pál, mint Péter és János apostol hiteřsítõ, vigasztaló, állhatatosságra buzdító intelmeiben, de az újabban közöttük felmerült sok rendbeli megpróbáltatás és kísértés közepett, szintén ugyancsak éheztek és szomjuhozták a profétai szöveget és a Krisztus evangéliomát. Isten áldó kegyelme ajándékának tekintették tehát, hogy oda költözött közibük János apostol, a proconsulatus székvárosába Efezusba. Körülötte kellett

volna világotlani, mint megannyi szövétneknek, a többi hat, nevezetesen Efezustól kissé északra, az egykori Jonia területén a smyrnai, még feljebb északra a Mysiában levő pergamoni, aztán északkeletre Lydiában a thyatirai, sardesi, philadelphiai és végül Phrygiában a laodiceai gyülekezetnek is. Ámde ezeknek az előbb még messze tündöklő őratornyoknak a ragyogása már csak a pislogó mécs halvány fényéhez hasonlított. Mindegyiknek megvolt a maga baja, ami segítséget, erkölcsi betegsége, ami orvoslást, lelki szükséglete, ami kielégítést kívánt. Efezus felhagyott az első szeretettel, azaz a keresztyéni felebaráti szeretet gyakorlásában tanusított régi buzgósága megszappant (2₄); Smyrna nyomorúsággal, szegénységgel küzdött és az ottani zsidóktól szidalmaztatásokat szenvedett (9. v.); Pergamon győzedelmeskedett ugyan előbb a sátán kísértése felett, de már később ott is akadtak olyanok, akik a nikolaiták gyűlöletes tudományához ragaszkodtak (13. kk. v.); Thyatirának hamis profétanő csábításai ellenében kellett tusakodnia (20. v.); Sardes majdnem élő halott lett, nem voltak hitből fakadó cselekedetei (3₁ k); Philadelphianak rendkívül állhatatos kitartással kellett küzdeni a sátán zsinagógája, azaz a zsidók üldözései ellenében (7. k. v.) és Laodicea lanyha, közömbös, se hideg se meleg állapotba jutott, elbizakodottságában mit sem törődött a hivatásával (15. kk. v.) Nagyon érezhető volt tehát az egész missziói területen, hogy régen járt közöttük apostol, akár Pál, akár Péter, akik még ébren tartották a gyülekezeti tagok lelkében a hitet és irányt mutattak az életre és pályafutásra nézve, az evangéliom hirdetése által.

A temérdek belső és külső baj okai, mint másutt úgy itt is, az evangéliom esküdt ellenségeinél kereshetők és találhatóak fel. Ezek között ott találjuk mindjárt Smyrnában a zsidókat, azaz, hogy csak ők mondták magokról, hogy zsidók, de voltaképen nem azok, hanem a sátán zsinagógája, amely még ezután is sok bajt és keserőséget okoz a hívőknek. A philadelphiabeliek szintén a zsidók rágalmozásai miatt szenvedtek üldöztetést. Pergamonban,¹⁾ ahol a sátán trónja volt, hiven kitartottak az atyafiak a Krisztusról való tanubizonyosság mellett (2₁₂₋₁₇ és egy Antipás nevű hívő a vértanaságig állhatatos maradt, mindamelllett az ott elharapózott Asklepius-bálványkultusz iszonyatosága ellen a keresztyének részéről megnyilvánuló felháborodás folytán több rendbeli összejövetel és torzsalkodás támadt, ami egyre háborgatta a gyülekezetet. Ehez járult az a körülmény, hogy az előbb görögből hívővé lett antiochiabeli Nikolaus (Ap. Csel. 6₅)

¹⁾ τὸ Πέργαμον vagy ἡ Πέργαμος, latinus nevén Pergamum, vagy Pergamus.

eretnekségre vetemedett és a róla nevezett nikolaiták előbb Efezusban (2₂₆), majd onnan kiutasítva, Pergamonban és Thyatirában romboló üzemeket folytattak és zabolátlan életökkel mételyszóleg hatottak a hívőkre. Thyatirában magának a püspöknek a felesége állott ennek a kóros irányzatnak az élén s magát profétanőnek adva ki, részint tanítása (2₁₄ k₂₄), részint cselekedetei (2₆ 2₂₂) által féktelen erkölcsstelenségre, bujaságra csábítgatta a hívőket.

Kiváltképen elszomorította és nyugtalanította azonban a szerző lelkét az a pusztító áradat, amely a hét halmon épült városból özönlött és zudult a keresztyénség ellen. Az apostol lelke előtt úgy tűnik fel a világváros, mint a szenteknek és a Jézus tanubizonyságtévőinek véréből megrészegetett asszony, mint a paráznáknak és a föld utálatosságainak anyja (17₅ c), amelyet az apostolok és a hívők ellen elkövetett ádáz bűneiért méltán megérdemlett büntetéssel sújtol az Isten (18₂₀). Ez a mélységből feljövő fenevad (11₇), ez a hét fejű és tíz sarvu szörnyeteg (13), még a sátán zsinagógájánál is elszántabb és vérengzőbb háborura indult a Krisztus tábora ellen és kegyetlenkedései, gonoszságai folytán, az evangéliom hitvallóinak aggodalma, gyásza, keserve, leírhatatlan mérveket öltött.

A megpróbáltatás, kísértés, bántalmazás, bebörtönzés, vagyonkobzás, kivégeztetés eme komor időszakában jó az apostol a hívőkhöz az evangéliom kétélű fegyverével, hogy megmentse őket a fenyegető romlás és halál ösvényéből. Inti tehát egyenként a hét gyülekezet angyalát, nevezetesen az egyes gyülekezetek élére felelősség és hithűség feltétele mellett alkalmazott előljárókat, püspököket és presbytereket, hogy gyertyatartóiknak, szövétnekeiknek, azaz kiki a saját gyülekezetének épsége, fénye, hivatása felett éber gonddal őrkdjék, a veszedelmes, gonosz tanokat és cselekedeteket a nyájtól elhárítsa (2₂ 6 14 15), a haló félben levőket erősítse (3₂), a reá bizott letéteményt épségben megőrizze (3₁₁), mind halálig rettenthetetlen és hű legyen (2₁₀), mert aki győzedelmeskedik: az a Krisztus székében ül az örökkévalóságban (3₂₁). Képekben, vonatkozásokban feltárja olvasói előtt a zord jelent és ama boldog jövendőt, amikor a Krisztusban való igaz hit meggyőzi a sátán, a bűn, a sötétség minden hatalmasságát és dicsőségre vezérli a világosság, az igazság és szabadság lelki országát. Csak ismernünk kell az illető kort és annak viszonyait, a keresztyénség akkori harcait, a hívők zaklattatását és epedő váradalmait, amelyek e könyv írására a profétai ihletű írók készítették: és azonnal kibontakozik előttünk a titokzatosoknak látszó jövendölések értelme, célja egyaránt. Erre való tekintetből az Apokalypsiszt az apostoli kor és az egyetemes keresztyénség képekkel illusztrált profétai rajzának nevezhetjük.

A mű hitelessége.

A mű szerzője úgy a címiratban (1₁), mint az üdvözlésnél (1₄) és a záradékkal kapcsolatban Jánosnak nevezi magát; bár nem jelzi, hogy ő apostol, de ezt bizvást mellőzhette is, mert hiszen Pál, akinek pedig elegendő oka volt volna rá, hogy apostolságát szünetlenül hangoztassa: több ízben elhagyogatta a neve mellől az „apostol” jelzőt (1 Thess. 1₁; 2 Thess. 1₁) és beírta azzal is, hogy alkalmilag egyszerűen csak úgy mutatkozzék be, mint Krisztus szolgája (Fil. 1₁ v. ö. Jel. 1₁). János egyébiránt a leveleiben sem használja az apostol címet s majdnem teljesen kerüli ezt a jelzést az evangéliomban is. Miként amott, tudniillik a leveleinél, a maga személyazonosságának és írói kilétének igazolására tökéletesen elegendő volt az a nyilatkozata, hogy Jézusról úgy tesz vallást, mint szem- és fültanu (1 Ján. 1₁₋₄, 4₁₄): aképen itt is világosan ráismerhetünk, amikor azt mondja hogy Krisztustól nyerte azt a kijelentést, amelyet közöl (1₁ v. ö. Gal. 1₁₂).

Kizárólag János apostol szerzősége mellett szól 1₉: *ἐγὼ Ἰωάννης . . . ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ, διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ*, amely adat alapján az ős egyház köztudatában megerősödött az a meggyőződés, hogy János apostol patmosi száműzetése valóságos történeti tény.

Az író általában azzal a bizodalommal szól a hét gyülekezethez, amellyel csakis közvetlen isteni küldetés alapján működő apostol fordulhatott hozzájuk (1—3. r.). Tudjuk pedig, hogy Pál apostolnak a kisázsiai munkaterről való távozása, illetőleg a halála után János apostol vezérelte az efezusi és környékebeli egyházakat, amelyeknek minden viszonyát és állapotát, hosszas ottani tartózkodása alatt alaposan megismerte, viszont őt is a hívők legfőbb előjárójokul tisztelték és szerették. Nem lehet tehát olyanformán vélekedni, mintha valamely más író, a saját képzelődése alapján lépett volna fel a János apostol tekintélyével a hiszékeny kisázsiai atyafiak előtt; mert ugyan kicsoda merészhette volna követelni azt, hogy őt János apostolnak és munkáját kijelentési okmányoknak ismerjék el a hívők? A szöveg kapcsolata szerint egyedül János apostolra alkalmazható az Úr angyalának az a jelzése is, hogy ő az írónak és az atyafiaknak és profétáknak szolgatársa (22₉).

Feltéve azonban azt a kétes lehetőséget, hogy valaki akár az apostoli korszakban, akár a második század folyamán, az apostol neve alá rejtőzve adta volna ki magát az Apokalypsis szerzőjéül: bizonyára színlelnie kellett volna valami olyan vonatkozást vagy utalást, amiből legalább következtetni

lehetne arra, hogy a szerző nem lehetett János apostol. Ilyen jelzést azonban az Apokalypsisben nem találunk. Azt mondják ugyan némelyek, hogy az 1₁-ben olvasható *δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ* és az 1₉-beli *ἀδελφος ὑμῶν* nem eredhetett attól az apostoltól, aki az Úr kedvelt tanítványának nevezte magát az evangéliomban. Ámde az apokalypsisbeli ama kétféle jelzés nem dönti meg a szerző apostoli hitelességét, mivel ugyanazon szerzőnek, az evangéliomban, az Úrhoz való benső viszonyát, az Apokalypsisben pedig a dicsőség Ura iránt tanúsított szolgálai engedelmességét kellett hangsúlyoznia; továbbá 21₁₄-ből nem lehet azt következtetni, hogy az író magát kizártnak tekinti a tizenkét apostol társaságából, amennyiben ő egyszerűen csak arról ír, amit látott és aminek megírására megbízatást nyert. Azok a kritikuskok tehát, akik János apostol szerzőségét kétségbevonják és az Apokalypsis írójául akár János Márkot, akár az úgynevezett presbyter Jánost tartják: azok a saját hypothesisük kedvéért, az apostoli szerzőt nyilvános csalás vétségének elkövetésével gyanúsítják meg.

Tévesnek kell nyilvánítanunk egyebek mellőzésével azt a feltevést is, mintha az Apokalypsis és János apostol többi kánoni iratai között tanelvi eltérés volna. Ezt a hypothesisist az illető iratok exegesisé és theologiai elemzése alapján nem nehéz megcáfolni. Erre azonban jelenleg ki nem terjeszkedhetvén, csakis annyit jegyzünk meg, hogy az Apokalypsis úgy az újszövetségi kánon többi irataival, mint a hozzá legközelebb álló negyedik evangéliommal és jánosi levelekkel teljes összhangban van. Noha tanbelileg egyetemes keresztyéni tartalmú és jellegű, mindamellett tagadhatatlanul a János apostol szelleme, Jézus iránt érzett lángoló mély szeretete hatja át minden bizonyágtételét. Művének jellemző alap gondolata: az Isten örök, egyszülött Fia, aki egy az Atyával, aki világság, igazság, élet, aki egyedül képes arra, hogy Istennek a világváltságra vonatkozó titokzatos végzését kinyilatkoztassa — Ő, az evangéliombeli Ige (Ján 1₁ *ὁ λόγος*) ugyanaz, aki az Apokalypsisben az Isten Igéje (1₂₉, 19₁₃, *ὁ λόγος τοῦ θεοῦ*) és a levelekben az élet Igéje (1 Ján 1₁ *ὁ λόγος τῆς ζωῆς*). Ő a szó legfenségebb értelmében az Isten akaratának és gondolatának bizonyossága, nem csupán *τὸ αἶψν* (1 Kor. 14₁₆, 2 Kor. 1₂₀), hanem személyileg *ὁ αἶψν*, azaz *ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός* (Jel. 3₁₄). A kifejezés lényege mindenütt ugyanaz, csakis az alakja változik, amivel azonban a gondolat több oldalú szemléltetését célozza az író. Amit ő, a Logos isteni örök lényéről, az Atyával való fiúi viszonyáról az evangéliomban elmond, ugyanazt visszhangozza az Apokalypsisben is. Jézus-hoz bensőségteljes esedezéssel, *maran atha*, fohászkodik (22₂₀) és maguk az ég összes seregei szintén Istent megillető magasztalásban részesítik a királyi székben ülő Megváltót

(5₉₋₁₄, 7₁₀, 11₁₅), aki Istennel és az ő hétféle módon megnyilatkozó Lelkével egyetemben a kegyelem és békesség forrása (1₅), aki az első és az utolsó (1₁₇, 22₁₃), aki ott van a teremtett világ létrejövetelének kezdeténél, mint Teremtő (3₁₄ v. ö. Ján. 1₃, Kol. 1₁₅₋₁₈), mégis isteni fensége teljes tudatában, mély alázatossággal, Istent Istenének (3₁₂), Atyjának (3_{5 21} v. ö. Ján. 20₁₇) nevezi és azt vallja, hogy amivel bír, mindazt az Atyától kapta (2₂₇, 1₁ v. ö. Ján. 3₃₅, 5_{22 27}, 17₂). Földi hivatására tekintve, mint hű és igaz bizonyosság tanuskodik az igazságról úgy az Apokalypsisben (1₅, 3₁₄), mint az evangéliomban (18₃₇). A μαρτυρεῖν és μαρτυρία több ízbeli használata egymagában is igazolhatná a János összes iratainak authenticáját, míg viszont Jézusnak az Apokalypsisben 29-szer előforduló τὸ ἀπώριον neve, mint követőinek jelzése, még csupán a negyedik evangéliomban (21₁₅) olvasható és szintén csakis ebben a két kánoni iratban nevezi a szerző az egyházat Krisztus menyasszonyának (Jel. 21_{2 9}, 22₁₇ v. ö. Ján. 3₂₉). Ezek a jobbára christologiai jellegű rokon vonatkozások még számos theologiai és pneumatologiai párhuzamos tétellel szaporíthatók, igazolásául annak, hogy a Jelenések könyve és a negyedik evangélium és a jánosi levelek ugyanazon szerzőnek hiteles alkotásai.

Az apostolnak a gondolatok fenséges előterjesztésére alkalmas egyszerű *stylusa* szintén arra vall, hogy noha ő az Apokalypsist jóval előbb írta, mint az evangéliomát, mégis mindkét műve nyelvezetében megvan a jellegzetes összhang. Ide vonatkozó és mindkét iratban különlegesen rokon nyelvi jelenség p. o. a jelen és jövő időbeli igék kapcsolata (Jel. 2₅, ἐρχομαι καὶ κινήσω v. ö. Ján. 14₃), a ἴνα gyakori használata (Jel. 2_{10 21}, 3_{9 11 18}, 6_{2 4 11}, 7₁, 13₁₃₋₁₅₋₁₇, 16_{12 15}), az állítás és tagadás egymás mellé fűzése (2_{2 6 8}, 3_{8 17 21}); az elbeszélés folytatásánál μετὰ ταῦτα (1₁₉, 4₁, 7_{1 9}, 9₁, 15₅, 18₁, 19₁, 20₃). A már említett μαρτυρεῖν és μαρτυρία kifejezéseken kívül összehasonlíthatók: ὁ νικῶν Jel. 2_{7 11 17 26}, 3_{5 12 21}, 21₇; τηρεῖν τὸν λόγον, τὰς ἐπιτολάς Jel. 3_{8 10}, 12₁₇, 14₁₂, 22_{7 9} v. ö. Ján. 8_{51 55}, 14_{15 23k}; ἴδωτε ζωὴς Jel. 21₆, 22₁₇ v. ö. Ján. 7₃₈. A záradék alkalmasból történő tartalmi visszapillantás úgy az Apokalypsisben, mint a negyedik evangéliomban, szintén azonos szerzőre valló fordulatokat tüntet fel (Jel. 22_{18 19} Ján. 21₂₀), hasonlóképen a σὲ οἶδας (Jel. 7₁₄ v. ö. Ján. 21₁₅₋₁₇). Erős bizonyíték még a két mű szerzőjének azonossága mellett az a körülmény is, hogy az apokalyptikus (1₇-ben) a Zakariás proféta szavainak (12₁₀) idézésénél, nem a LXX-val, hanem az attól eltérő evangéliommal (Ján. 19₃₇) egyezik. Azt azonban ezúttal is megengedjük, hogy az Apokalypsis nyelvezete héberes színezetű és meghatározásaiban a héber apokalyptikához simúl, aminek oka az, hogy míg az író az evan-

géliomot a Palaestinától távol lakó görög ajkú olvasók értelméhez mértén fogalmazta: addig az ószövetségi theokratiával vonatkozásban levő apokalyptikus részletek előterjesztésénél a proféták nyelvéhez alkalmazkodott. Ezzel van kapcsolatban a mű abbéli sajátsága is, hogy inkább az Isten országának külső küzdelmeit, fejlődését és diadalát, mint annak belső életét tárja fel előttünk, amihez alkalmasabb volt a jelképes, mint a történeti rajz.

Ezekből a gyér összehasonlításokból is megállapíthatjuk, miszerint tévedésben vannak azok a kritikusok, akik az Apokalypsist és a negyedik evangéliomot, alexandriai Dionysius túlzó és egyoldalú vélekedése nyomán, két különböző író munkájának tartják.

A történeti bizonyságok szintén azt igazolják, hogy az Apokalypsist János apostol írta. Ebben a tekintetben legrégebbi adat a *Polykarpusra*, János tanítványára való hivatkozás, amelyet *Irenaeus*¹⁾ a Polykarpus tanítványa jegyzett fel a Jel. 13.₁₈-beli rejtélyes számjelzésnek magyarázata alkalmából. Ennek a tételnek helyes értelmezése végett ugyanis rámutat egyfelől az előtte ismeretes régi kéziratokra, másfelől és főképpen hivatkozik azoknak a nyilatkozataira, akik János apostolt színről színre látták és ezen az alapon állapítja meg, hogy a 666 értelme *Ααρῆβος*, ami a betűk számértéke szerint: 30. 1. 300. 5. 10. 50. 70. 200 = 666. Irenaeus eme feljegyzéséből két érvet meríthetünk az Apokalypsis authenticitásának védelmére: az egyik az, hogy már jóval ő előtte, tehát a második század második fele előtt, az Apokalypsis sok kéziratban forgalomban volt, amit csak azzal lehet megokolni, hogy az Apokalypsist az egyházi közvélemény nem valamely ismeretlen szerző hamis iratának, hanem János művének tekintette; a másik az, hogy Irenaeus, az ő magyarázatának szabatos voltát olyan tekintélyes emberek mondására alapította, mint amilyenek voltak azok, akik János apostolt személyesen ismerték. Ilyen pedig, aki mint apostoltanítvány irodalmilag is működött, első renden Polykarpus, akire Irenaeus, mint tanítómesterére, a legbiztosabban hivatkozhatott. Csakis a tőle nyert értesülés alapján tarthatta hitelesnek az Apokalypsist, amint erről az apostoli szerző nevének megnevezésével ismételtan tanuskodik.²⁾

Szintén régi, úgyszólván egykorú bizonyság *Papias*, akinek az Apokalypsis authenticájáról való meggyőződése felől *Andreas* (circa 475) és valamivel később *Arethas* cae-

¹⁾ Adv. haereses, V. 30, 1.

²⁾ Adv. haereses IV. 20, 11.: Sed et Joannes, Domini discipulus, in Apocalypsi etc. V. 26, 1.: significavit Joannes, Domini discipulus, in Apocalypsi.

sareai (kappadociai) püspökök tanuskodnak¹⁾. Az előbbi azt mondja, hogy az Apokalypsis ihletett voltáról nem szükséges sokat beszélni, mivel annak hitelességét Gergely, a theologus, Cyrillus, sőt rajtok kívül a régibb *Papias*, *Irenaeus*, *Methodius* és *Hippolytus* is bizonyítják; az utóbbi rövidebben ugyanezt mondja, a *Methodius* nevének mellőzésével. — A *Papiasra* való eme hivatkozás érvényét némelyek azzal akarják kétes értékének feltüntetni, hogy útalnak *Eusebiusra*, aki szerintök erről a dolgról hallgat, holott pedig nem mellőzhetne volna el annak a felemlítését, hogy *Papias* az Apokalypsis hitelességét elismerte, haugyan ez valósággal úgy történt volna. Ennek a feltevésnek azonban ellene bizonyít egy régi magyarázatos kiadvány, melyet az angol *Cramer* adott ki²⁾, amelyből kiderül, hogy *Papias* az Apokalypsist hitelesnek ismerte el. Viszont behatódabb mérlegelés után az is nyilvánvaló lesz, hogy *Eusebius*nak tudomása volt a *Papias* jelzett vélekedéséről és erre ő rá is mutatott a chiliasmusról szóló tan eredetének ismertetésénél³⁾.

Papias kortársa, *Melito* sardesi püspök, már könyvet is írt az Apokalypsisről, amiből *Eusebius*⁴⁾ azt következtette, hogy *Melito* az Apokalypsist valósággal *János* apostol hiteles művéül ismerte el. Ettől kezdve, a kánon bezárultáig, egyre sűrűbb és nyomósabb érvekkel védelmezhető az *authenticia*.

A második század közepe táján *Iustinus Martyr* úgy szól *János*ról, mint *Krisztus* egyik apostoláról, aki kinyilatkoztatásban részesült és a *Krisztus* és hívei ezeréves királyságát és az arra következő egyetemes feltámadást profétailag hirdette⁵⁾; majd *Irenaeus* a *János* apostol közvetlen tanítványaitól, közelebről *Polykarpustól* nyert értesülése

¹⁾ *Andreas*, Praefatio ad comment. in Apocalypsin: Περὶ μὲν τοῦ θεοπνεύστου τῆς βίβλου περικτὸν μὴκύνειν τὸν λόγον ἠγοούμεθα, τῶν μακαρίων Γρηγορίου τοῦ θεολόγου καὶ Κυρίλλου, προσέτι τε καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων Παππίου, Εἰρηναίου, Μεθοδίου καὶ Ἰππολύτου ταῦτη προσημαρτυροῦντων τὸ ἀξιόπιστον. *Arethas*, praef. ad comment.: Περὶ δὲ τοῦ θεοπνεύστου τῆς βίβλου ὁ ἐν ἀγίοις βασιλεὺς καὶ Γρηγόριος ὁ θεὸς τὸν λόγον καὶ Κύριλλος καὶ Παππίας καὶ Εἰρηναῖος καὶ Ἰππόλυτος οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ἐχέγγνοι πιστώσασθαι.

²⁾ *Catena* in epistolas. catholicas. Accesserunt Oecumenii et Arethae commentarii in Apocalypsin. Oxonii, 1840. — Ad Apoc. 12₇₋₉: Τοῦτο καὶ πατέρων παράδοσις καὶ Παππίου διαδόχου τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, οὗ καὶ ἡ προκειμένη ἀποκάλυψις, διαβιβαιοί. Παππίας δὲ καὶ ἐπ' αὐτῆς λέξεν οὕτως φησὶ περὶ τοῦ πολέμου, ὅτι εἰς οὐδὲν συνέβη τελεῖσθαι τὴν τάξιν αὐτῶν οἰοεὶ τὴν πολεμικὴν ἐγχείρησιν. ἐβλήθη γὰρ ὁ δράκων, ὁ μέγας, ὁ ὕψις ὁ ἀρχαῖος καὶ ὁ σατανᾶς καὶ διάβολος καλούμενος, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν αὐτῶν καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. διώνυμος δὲ ἐστὶ σατανᾶς γὰρ καὶ διάβολος καλεῖται.

³⁾ *Hist. eccl.* III. 39., v. 8. *Hävernick*, Lucubrationes criticae ad apocalypsin spectantes. Regiom. 1842.

⁴⁾ *Hist. eccl.* IV. 26., cf. Hieronym. Catal. c. 24.

⁵⁾ *Dial. c. Tryph.* ed. Bened. c. 81.: Καὶ παρ' ἡμῖν ἀνὴρ τις, ᾧ ὄνομα Ἰωάννης, εἰς τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀποκαλύψει γενομένη αὐτῷ χίλια ἔτη ποιήσειν ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς τῷ Χριστῷ πιστεύσαντας προεφῆτευσεν κ. τ. λ.

alapján kétségtelennek és igaznak tartja a Jel. könyve hitelességét¹⁾, noha a mű keletkezési idejére nézve, a korabeli kétféle hagyomány alapján tévedésben volt. *Tertullianus*²⁾. alexandriai Kelemen³⁾, Origenes⁴⁾ nemcsak ismerték és használták, hanem Jánostól való eredetét is bebizonyítottak tartották. Végül, egyebeket mellőzve, útalunk a tudós *Hippolytusra*, az Irenaeus tanítványára (mh. 258 táján), aki Hieronymus tanúsága szerint⁵⁾ apologiát írt a János evangéliomáról és Apokalypsiséről, amelyben védelmezte a Logosról szóló tant azok ellenében, akik az örök Ige testben megjelenését tagadták.

Ezekkel a tekintélyes bizonyágtételekkel ellentétben merültek fel aggodalmak és kétségek is már a második század folyamán. Marcion, miként Máté, Márk, János evangéliomát, az Ap. Csel-t és egyes páli leveleket, úgy az Apokalypsis sem fogadta el, ami azonban még nem bizonyítja egyszersmind azt is, hogy hamis iratnak tartotta volna. Az Alogisták 170 táján keletkezett szektájának ellenében már Hippolytus is erősen védelmezte az Apokalypsis authenticáját, ők azonban azzal, hogy az Apokalypsis Cerinthus eretneknek tulajdonították a negyedik evangéliommal együtt: voltaképen elismerték azt, hogy ez a kánoni irat már az első század végén megvolt⁶⁾. Az a körülmény pedig, hogy a szírek bibliájában eredetileg nem volt benne: abból magyarázható meg, hogy templomi felolvasás céljára kevésbé volt alkalmas, épen azért ritkábban is másolták és fordították le, mint a többi újszövetségi iratokat. Ám a szír egyház köztudata nem idegenkedett az Apokalypsisről, sőt azt a nagy tekintélyű szír egyházi atya *Efrém*, egész határozottan János apostolnak

¹⁾ *Adv. haereses* IV. 20. 11., V. 26, 1. lásd 20 l. ²⁾ alatt, v. ö. V. 30, 1.

²⁾ *Contra Marcionem* III. 4.: Nam et apostolus Johannes in apocalypsi ensem describit ex ore Dei prodeuntem bis acutum cet. IV. 5.: Habemus et Johannis alumnus ecclesias. Nam etsi apocalypsin eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recusus, in Johanne stabit auctorem. Cf. *Scorpiace* c. 12., cet.

³⁾ *Strom.* VI. p. 667.: . . . ἐν τοῖς εἴκοσι καὶ τέσσαρασι καθιδρεύεται θρόνοις, τὸν λαὸν κλητῶν, ὡς γηγὴν ἐν τῇ ἀποκαλύψει Ἰωάννης (cf. Apoc. 4, 11₁₆). *Paedag.* II. p. 207. ed. *Syllb.*: καὶ τὰς δώδεκα τῆς οὐρανοπόλεως πύλας, τιμίους αἰκισσομένους λίθοις, τὸ περίοπτον τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς ἀντίτεσθαι χάριτος ἐκδεχόμεθα (Apoc. 21₂₁).

⁴⁾ Tom. I. in Joh. Opp. ed. Rue, vol. IV. p. 16. 23., T. II. p. 55. T. XVI. in. *Matth.* vol. III. p. 719 sq.

⁵⁾ De vir. ill. c. 61.

⁶⁾ Az alogisták eredeti neve ez volt: ἡ αἰρεσις, ἡ ἀποβάλλουσα Ἰωάννου τὰς βίβλους, az a felekezet, amely elveti János iratait. *Epiphanius* (mh 403) nevezte őket először logos nélkül valóknak, "Αλογοι, az ὁ Παράριον (gyógyszeres szekrény) κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων című munkájában, melyben a különböző eretnokségek történetét, nézeteit és azok cáfolatát közli. V. ö. *Körner*, De auctoritate Apocalypseos ab Alogis impugnata. Lipsiae, 1751.

tulajdonította¹⁾. Szóval, az egyházi hagyomány, egészen Origenes koráig, az Apokalypsis hitelessége mellett tanuskodik, amely történeti tényt még a negatív kritika is kénytelen elismerni.

A harmadik század közepe után azonban, a chiliasmus ellen megindult küzdelem folyamán, alexandriai Dionysius tulzó kritikája nyomán ismét felújultak az előbbi ellentétes nézetek, habár nem annyira dogmatikai okokból, mint inkább a nyelvezet és előterjesztési mód szempontjából. Dionysius ugyanis kifogásolta azt, hogy míg az evangéliomíró seholsem nevezi meg magát: addig az Apokalypsis szerzője, nyomban a mű elején azt írja, hogy ő János és ezt a nyilatkozatát azután is ismételten hangoztatja; továbbá az evangéliomban sokat beszél a szerző az életről, a világosságról, a sötétség kerüléséről, az igazsághoz való ragaszkodásról, az Úr testéről és vérééről, a bűnöknek megbocsátásáról: míg már az Apokalypsisben ezeket a gondolatokat mellőzi; azután a kifejezései is elütők a hellén nyelv szellemétől, stylusában sok idegenszerűség és szabálytalanság fordul elő és így tovább. Ezzel azonban Dionysius nem akarta elvitatni az Apokalypsis kánoni tekintélyét, hanem csakis a János apostoltól való eredetét vonta kétségbe, valamely másik Jánosnak tulajdonítván a szerzőséget, akinek kijelentésben történt részesüléséről, a Hermammonhoz intézett levelében említést is tesz, minden aggályoskodás nélkül²⁾.

Ettől kezdve a görög egyház írói, jeruzsálemi *Cyryllus*, nazianzi *Gergely* és mások, többé kevésbbé haboztak az Apokalypsis hitelessége felett és *Eusebius* szintén hajlandóbb volt azt az antilegomena, mint a homologumena közé sorozni³⁾, sőt a 360—364 között tartott laodiceai zsinat, a hatvanadik kánonban ki is mondotta, hogy az Apokalypsis nem tartozik a kánoni iratok közé. Ezen az okon írhatta *Hieronymus*, hogy miképen a latin egyház a Zsid. levelet nem fogadja el kánoni iratnak: aképen, ugyanazon szabadsággal élve, a görög egyház sem veszi be a kánonba a János Apokalypsisét⁴⁾. Utoljára a nyugati egyház tekintélyének és a mérsékeltbb, józanabb keleti atyáknak kívánságára, meg a régibb történeti bizonyságok alapján a 393-ban tartott hippói zsinat, a harminchatodik kánonban, az Apokalypsiszt János apostol hiteles művéül szentesítette és ezt a végzést a harmadik kárthágói

¹⁾ Opp. syr. T. II. p. 332.; T. III. p. 636. Opp. graeca T. II. p. 252., cf. T. III. p. 52.

²⁾ *Euseb. hist. eccl.* VII. 10.

³⁾ *Hist. eccl.* III. 25.

⁴⁾ *Epist. 129. ad Dardanum*: Quod si epistolam ad Hebraeos Latinorum consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec Graecorum quidem ecclesiae apocalypsin eadem libertate suscipiunt.

(anno 397, can. 47), a római (anno 494) és toledói zsinat (anno 633, can. 17) megerősítette, ez utóbbi azzal a záradékkal, hogy ha ezentúl bárki is, az Apokalypsis hitelességét elismerni, avagy annak alapján a husvétől pünkösdig terjedő időszak alatt prédikálni vonakodnék: azt az egyház kiközösítéssel sújtja. Hasonló értelemben nyilatkozott később a tridenti zsinat is (sess. IV. 13.).

A reformáció korában *Erasmus*¹⁾ és *Carlstadt*²⁾ vonatkozó kifogásaitól eltekintve, főképen *Luther* fejezte ki határozottan kételkedését az Apokalypsis hitelessége felett³⁾. Nem tudta magával megértetni, hogy mi okból terjeszti elő gondolatait az író képekben és látomásokban, holott Péter, Pál és Krisztus is az evangéliomban, világos, száraz szavakkal profétálnak és az apostoli tiszthez szintén az illik, hogy röviden, és kép vagy látomás nélkül szóljon Krisztusról és az ő tetteiről; aztán idegenszerűnek találta, hogy az író túlságosan ajánlja a maga munkáját, sőt azzal is fenyegetőzik, hogy aki abból elvesz, vagy ahhoz hozzáad: azt az Isten kitörli az élet könyvéből; viszont boldogoknak mondja azokat, akik megtartják mindazt, ami az ő könyvében megvan írva, holott senki sem tudja, hogy mi az, amit megtartania kellene. Hozzá még, a régi korban az egyházi atyák közül szintén sokan elvetették, miért is ő, tudniillik *Luther*, ezeknek és egyéb hasonló okoknak az alapján az Apokalypsisnek János apostoltól való eredetét és profétai jellegét nem ismerte el, mindamelllett nem tiltakozott az ellen, hogy akárki más ellenkezőleg gondolkozzék róla.

Zwingli szintén nem fogadta el hiteles bibliai iratnak⁴⁾, de már *Bullinger* száz prédikációt irt a szövege alapján⁵⁾. Hitelesnek ismerték el a református egyház hitvallástételi iratai⁶⁾ és a sociniánusok is. A lutheri egyház a tizenhetedik századig az antilegomena közé sorozta, de azután kedvezőbb véleményben volt róla s csakis a tizennyolcadik század óta újultak fel ismét az authentia mellett és ellen szóló okok és érvelgetések.

Az ezen kérdés felett megindult irodalmi csatározás folyamán a következő nevezetesebb munkák láttak nap

¹⁾ *Annotationes in Novum Testamentum* ed. 1527.

²⁾ *Welche Bücher biblisch seiend.* 1520.

³⁾ *Vorrede auf die Offenbarung St. Johannis.* 1522. és 1534.

⁴⁾ *Werke* ed. Schuler-Schulthess II. 1. p. 169.

⁵⁾ *Bullingeri* Conciones C in apocalypsin Ioannis. Basel, 1557., majd Zürich, 1590., francia fordításban: Cent sermons sur l' Apocalypse. Genève 1558, majd 1565., németül *Lavater* Lajos fordításában Mühlhausenben. Le van fordítva angol és lengyel nyelvre is. Ennek olvasása által indítatva lett protestánsá *Closet* Antal jezsuita, Ferdinánd főherceg udvari papja.

⁶⁾ *Conf.* helv. post. c. 1., Anglicana art. 6., Gallicana art. 3., Belgica art. 3.

világot: α) Az *authentia ellen* sikra szálltak az angolok közül a *The New Testament in Greek and English etc.* London, 1729 ismeretlen szerzője az Apokalypsisre tett megjegyzéseivel. — *Firmin Abauzit*, Discourse hist. and crit. on the revelation, ascribed to St. John. London, 1730., majd 1770-ben francia nyelven, Discourse hist. sur l' Apocalypse. (V. ö. Oeuvres div. d' Abauzit. T. I.). A németek közül: *Oeder*, Freie Untersuchungen über die sogenannte Offenbarung Johannis, mit Anmerkungen von Semler. Halle, 1769. — *Semler*, Abhandlungen von freier Untersuchung des Kanons. 1. Th. 1771. Neue Untersuchungen über Apokalypsin. Halle, 1776. — *Stroth*, Freimütige Untersch. d. Offenb. Joh. betr. m. e. Vorr. v. Semler. 1771. — *Merkel*, Historisch kritische Anflklärung der Streitigkeiten der Aloger und anderer alten Lehrer über die Apokalypse im zweiten Jahrhundert nach Christi Geburt, als ein Beitrag z. zuverläss. Beweise, dass d. Apok. ein untergeschobenes Buch sei. Leipzig, 1785. — V. ö. *Lücke*, Reuss, Schleiermacher idézett bevezetéseit stb.

β) Az *authentiát* védelmezték: Twells crit. examination of the late new Text and Vers. of the N. T. in Greek and English. 1732. — *Schmidt* Chr. Fr., Kritische Untersuchung, ob die Offenbarung Joh. ein ächtes göttliches Buch sei. 1771. Ugyanő, Historia antiqua et vindicatio canonis sacri. 1775. — *Reuss* J. Fr., Dissertatio de auctore apocalypseos. 1767. Ugyanő, Vertheidigung der Offenbarung Johannis gegen Semler. Leipzig, 1772. — *Knittel*, Beiträge zur Kritik über Joh. Offenbarung. 1773. — *Lüderwald*, Bemühungen zur gründlichen Beurteilung und Erkenntniss der Offenbarung Johannis. 1788. — *Hartwig*, Apologie der Apokalypse wider falschen Tadel und falsches Lob. Chemnitz, 1781–83. — *Storr*, Neue Apologie der Offenb. Joh. 1783. Ugyanő, Über den Zweck der evangelischen Geschichte und der Briefe Johannis 1786. — *Kleuker*, Über den Ursprung und Zweck der Offenbarung Joh. 1799. — *Hänlein*, *Schmidt*, *Eichhorn*, *Hug*, *Feilmoser*, *Bertholdt* bevezetésekben. — *Weijers*, De Apoc. argumento, sententia et auctore. Lugd. Bat. 1828. — *Guericke* Beiträge és Isagogik (a presbyter Jánosról szóló hypothesisissal). — *Vieu*, Authenticité de l' Apocalypse. Montauban, 1846. — *Niermeyer*, Verhandeling over de Echtheid der joh. Schriften. Haag, 1852. — *Weiss*, *Zahn* már jelzett bevezetései, stb.

A szerző *theologiai* nézlete.

Mínt hogy az Apokalypsis hitelességére vonatkozó fejtegetésünk nyomán, immár megállapított tényről tekinthetjük azt, hogy a mű írója János apostol: természetesnek találhatjuk azt a körülményt is, hogy a szerzőnek az Apokalyp-

sisben kifejezésre jutott theologiai nézlete szintén egyezik úgy evangéliomának és leveleinek, mint a kánon többi iratának szellemével, lényegével és céljával. Tévedés volna az, ha őt bármi tekintetben ellentétbe helyeznők apostoltársaival, avagy épen Pállal, akinek működési területén folytatta áldásos munkásságát egészen a haláláig. Az Apokalypsibus már csak céltudatos szempontból is tartózkodik bármennemű vitakozástól, amennyiben szándéka nem más, mint a vigasztalás, intés, hiterősítés és a bekövetkező ostromok ellenében tanusítandó állhatatos küzdelemre való buzdítás. Távol van tehát tőle az a gondolat, hogy Pál apostolt burkolt vonatkozással azok közé sorozza, akik apostoloknak mondják magukat, holott nem azok, hanem hazugok (2₂); viszont még kevésbbé volt volna képes arra, hogy Pált az apostolok közül kizártnak tüntesse fel (21₁₄). Mert, a hét csillag és a hét arany gyertyatartó jelképes rajzával (2₂) kapcsolatban azokra céloz, akik ömellelte azt a jogot igényelték maguknak Efezusban, hogy önálló tanítóként tekintsék őket a hívők, holott ők az evangéliomnak ellenségei voltak; nyilvánvaló pedig, hogy ottan a közvélemény csakis Cerinthust és a zsidóskodó tévtanítókat tartotta ilyen alakoknak; viszont a szent város kőfalának tizenkét alapjához fűződő gondolataival (21₁₄) azt kívánta megvilágosítani, hogy a hívők gyülekezete az apostoli ígehirdetésen épül fel és a kegyelmi ajándékok legkiválóbb birtokosai azok az apostolok, akik tipikus értelemben a mennyei Jeruzsálemnek mintegy alapkövei. De meg józan gondolkozással miképen lehetne azt feltenni János apostolról, hogy ő a Krisztustól elhívott és rendelt, s minden tekintetben egyenlő jogú apostoltársát Pált, ilyen alakoskodó eljárással akarta volna megbélyegezni a kisázsiai gyülekezetek előtt. Alaptalan és képtelen az a gyanúsítás is, mintha János apostol a nikolaitákban Pált és elvtársait ostromolta volna; mindnyájan tudjuk ugyanis, hogy a Pál által hirdetett evangéliom, az egész Kisáziában oly mély gyökereket vert, hogy ott a pogányokból megtért keresztyének alkották a tulnyomó többséget és senki sem tartotta őket valamely párttörődék tagjainak, hanem a Krisztus egyháza híveinek. Ehez járul még az a döntő érv, hogy Pál a paráznaságot és az erkölcsi tisztátalanságot épenúgy kárhoztatta, mint János apostol és így még rosszhiszeműleg sem lehet őt az eretnekségben leledző Nikolaussal és a pogányokból lett keresztyéneket a nikolaitákkal párhuzamba állítani.

Ám, amiképen az Apokalypsis frójának még eszeágában sem lehetett az, hogy Pál apostol tekintélyét lekicsinyelje, korlátozza és evangélioma tisztaságát, épségét gáncsolja: aképen határozottan és nyíltan tiltakoznék a tübingai iskola abbéli gyanúsítása ellen is, mintha ő csupán azért ment

volna át a Pál munkaterére, hogy a törvénytől mentes pogány-keresztyén gyülekezeteket zsidóskodó szellemben átalakítsa és a palaestina zsidó irányzattal egyesítse. Már volt alkalmam rámutatni arra, hogy a jeruzsálemi oszlopapostolok, Péter, János, Jakab és a pogányok apostola Pál, a legteljesebb egyetértésben és a Szentlélek azonos ihletésétől vezéreltetve, hirdették az evangéliomot és építették a Krisztus országát; most, kapcsolatosan újból hangsúlyozom, miszerint az Apokalypsis egész gondolatmenete, tartalma, irányzata arra vall, hogy közelebbről János és Pál, tökéletesen egyező értelemben voltak a Krisztus evangéliomának lényegére nézve. E tény és e meggyőződés ellenében azt lehetne felhozni, hogy az Apokalypsis typusait célzatosan választotta az író az ótestamentomi theokratia multjából, a végett, hogy ezzel is közelebb terelje a pogányokat a törvényhez és a mózesi szertartásokhoz. Ezt azonban még irányzatos exegesis segítségével sem lehet bebizonyítani; sőt ellenkezőleg azt látjuk, hogy amikor az ótestamentomi typosokra, mint az eszményi Isten-ország előzményeire rámutat: ugyanakkor szemlélteti azt a nagy ellentétet, amely a korabeli árnyintézmények és az ószövetségi typosok által jelképezett igazi, mennyei Jeruzsálem között megvan. Így p. o. a Krisztus egyházának előképe az Izrael tizenkét nemzetsége, melynek királya a Sion hegyén uralkodik (7₃₋₈, 14₁₋₃): ámde ennek már csak merő visszája az a látható Jeruzsálem, amely a mi Urunk keresztrefeszítése miatt Sodomává és Egiptommá lett (11₈). Az író tehát azt tárja fel előttünk, hogy amaz ószövetségi előkép, nem a földi Jeruzsálemben és ennek szellemében, hanem Istennek azon ténye által valósul meg, mellyel ő, a maga választottait, a Krisztus vére árán, minden ágazatból, nyelvből, népből és nemzetségből gyűjti egybe (5₉, 7₉, 14₃). Épenígy van a dolog a zsidók vallási társadalmára nézve is, amely tudniillik nem képviselheti az ószövetségi theokratia által kiabrázolt igazi Isten-országot, sőt inkább meghazudtolja azt, mivel a sátán szolgálatába szegődve, üldözi a Messiás hiveit (2₉, 3₉).

Ami meg a szerzőnek a törvénnyel kapcsolatba hozható vonatkozásait illeti, ebben a tekintetben szintén teljes összhangban van az ő nézete a többi apostolok tanításával és az evangéliommal. Szem előtt tartva az apostoli megállapodást (Ap. Csel. 15₂₃): nem rak semmi terhet a pogányokból lett hívőkre (2₉, 3₉), azaz, nem kötelezi őket a törvényszabta rendeletek megtartására, azonban a szabadosság és féktelenség veszedelmes következményeitől való megóvás végett annál buzgóbban inti őket, hogy az Isten parancsolatait és a Jézus Krisztus hitét megtartsák (14₁₂), az ő cselekedeteit mindvégig megőrizték (2₂₅), békességre intő beszédét köves-

sék (3,0). Ebben határozódik az ószövetségi törvény igazi lelki lényege, amelyet Idvezítőnk hirdetett, és az a követelmény, az az akarat, amelynek Ő tökéletesen eleget tett a törvény betöltése által.

Kifogásolni szokták az apokalyptikus szerzőnek a chiliasmusra vonatkozatható nézletét. Nyilvánvaló pedig, hogy ő nem gondolt földi, érzéki ezeréves országra és annak dicsőségére, vagy épen gyönyöreire, hanem egyedül a mennyország vég nélkül való, örökké tartó boldogságára. A mennyei Jeruzsálem rajzolásából csakis félreértéssel lehet kimagyarázni olyasmit, hogy az író testi élvezetekben való részesülésre, mintegy buja kéjelgésre célzott volna. Azok az ábrándos és téves váradalmak, amelyekkel a chiliasták áltatták magokat, az Apokalypsis képes előterjesztéseinek elferdítéséből keletkeztek. Mert az író ide vonatkozó symbolikus látomásainak háttere korának viszonyaiban található fel, nevezetesen abban a helyzetben, amelybe jutott a keresztyénség a római császárság mint keresztyénellenes hatalmasság nyomása következtében egyfelől, és a zsidók gyűlölködése folytán másfelől. Természetes kibontakozásnak találhatta tehát kiki, annyival inkább az apostoli író, hogy ha majd a zsarnoki uralom megdől és az evangéliom ellenségei a föld színteréről eltűnnek: akkor a Krisztus országa terjedésének és tökéletes diadalának sem lesz többi semmi akadály. Akkoron majd bebizonyul, hogy Izraél népének papi hivatása nem testi, látható áldozatok teljesítésében, hanem a Krisztus igaz megismerésében, a hozzá való hű ragaszkodásban és országa polgárságában áll; akkor majd nyilvánvalóvá lesz, hogy az egyetemes emberiség idvessége egyedül Krisztusban van, aki az Istennel való tökéletes lelki életközösség és az örök boldogság egyetlenegy forrása, alapja, oka és szerzője. Ebben az értelemben fogván fel az Apokalypsis képes előterjesztéseit: be kell látnunk, hogy írója az utolsó dolgokról, az idvezültek örök boldogságáról, mint szintén az elkárhozottak bűnhődéséről, az apostoltársakkal teljesen azonos nézletet vallott.

Kiválóan jellemző és gondolatokban dús az írónak christologiai nézlete is. Már érintettem, hogy Jézusról azt hirdeti, hogy ő Istennel azonos létü és lényü tökéletes fővalóság, a kezdet és a vég, aki volt, van és lesz mindörökké (1,8), az első és az utolsó (1,17, 22,13), akit Istennel ugyanazonos imádás illet meg. Ő a mi főpapunk (1,13), aki mint megöletett Bárány, vérével lemossa minden bűnünket (1,5, 7,14) és a sátán hatalmából kiszabadított bennünket (5,9, 14,3). A benne vetett hit az ő nevéből való vallástételben bizonyul be (14,12 v. ö. 3,8) és sok tűrést, állhatatos hűséget feltételez. Választottai iránt tanusított szeretete az idvesség forrása (1,3, 3,9) és a vele

való örök együttlét biztosítóka (3₂₀), amelyben azonban csakis azok részesülhetnek, akiket Isten eleve elválasztott és elhívott (17₁₄) és mint örök tulajdonait az életnek könyvébe beirt (13₈, 17₈, 21₂₇).

Ebből a vázlatos áttekintésből is láthatjuk, hogy az apokalyptikus írónak teljesen önálló, jellegzetesen egyéni theologiai nézlete van, amelyen nem észlelhető sem Pál, sem Péter hatása, sem valamely irányzatos célzat színezete. Festői rajzai a korszerű vonatkozásokhoz alkalmazkodó meganyi szemléltető eszközök, amelyek révén az üdvigazságokat mintegy megeleveníti, megtestesíti, hogy annál könnyebben, világosabban megismerhessük az üdvvégzés különben titokzatos voltát. Ennyiben a legremekőbb módon alkalmas a kinyilatkoztatás okmánytárának záradékául.

A mű írási ideje és helye.

Hogy mikor és hol írta János apostol az Apokalypsist: arra nézve magából a szövegből igazodunk el a legbiztosabban. Ide vonatkozólag figyelemre méltó adatokul tekinthetők a következők: α) 1₉: *Ἐγὼ Ἰωάννης... ἐγενόμην ἐν Πάτμῳ* z. t. λ., amiből azt következtethetjük, hogy az Apokalypsist az apostol, a patmosi száműzetése után írta. Amit ugyanis ama szigeten, mintegy a korabeli keresztyénség központján, ihletés következtében látott, hallott, átélt: azt szövegezte meg a hozzá intézett meghagyáshoz képest (1₁₉, 14₁₃) Efezusba való visszatérése után. β) Másik tájékoztató tétel 11₂, mely szerint a jeruzsálemi templom, az oltár és az előcsarnok az irat keltekor még megvan, azonban a pogányok által leendő elpusztítást már jelzi a profétai író. Ehez járul γ) 17₇₋₁₂ és 13₈, amely két tétel egybevetéséből, kortörténeti vonatkozással az állapítható meg, hogy szerzőnk a Néró halála után írta meg a művét. Az ezen jelzett két hellyel kapcsolatban elbeszélt látomás hallásakor ugyanis, az öngyilkossá lett Néró (68. jun. 9.) után bekövetkezett trónvillongások jutnak eszünkbe, vagyis az az ádáz tusa (Suetonius szerint *rebellio triumphum principum*) rajzolódik le képzeletünk elé, amikor a császári testőrség által uralkodónak kikiáltott Galba trónra lép, ellenében pedig Vitellius önmagát kiáltatja ki császárnak, viszont Salvius Othónak meghódol a tömeg és a haderő egy része, úgyhogy egyszerre három úr akar parancsolni Rómának. Ez a bonyodalom aképen fozlott szét, hogy Othó meggyilkoltatta Galbát (69. jan. 15.), aztán maga lett öngyilkossá (69. ápr. 16.), végül Vitelliust megfojtották az ellenfelei (69. dec. 19.) az apokalyptikus író, amikor arról a hét fejű és tiz szarvú szörnyetegről szól, amely vala, nincs és mindazáltal van

(17, kk). A császárok száma hét, közülök öt elesett (10., 11. v.) Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius, Néró, már nincsenek többé, egy császár, tudniillik a hatodik, a bitorlók után trónra jutott Vespasianus él, azonban a másik, a hetedik, nevezetesen Titus, még nem jött el, mindamellett már a nyolcadikat is jelzi az író annak a személyében, aki istentelen módon jut uralomra és üldözi majd a Krisztus egyházát. Ebből a helyzetből azt látjuk, hogy János apostol abban az időszakban írta Apokalypsisét, amikor a fenevadnak, a keresztyénellenes római császárságnak halálos sebe már behegedett annyiban, hogy a Néró halála után kitört lázongások lecsillapultak és Vespasianus elfoglalta a trónt (69. dec. 21), oldalán harcias fiával Titussal, aki Jeruzsálem elfoglalásával (70-ben) diadalait befejezte és 79-ben mint egyedür trónra lépett, majd utána Domitianus következvén (81—96). Habár tehát János apostolnak Patmos szigetére történt száműzetését a hagyományos felvétel szerint, a Domitianus császár uralkodása idejére szokták tenni, amely dátum elfogadása esetén azonban az Apokalypsist nem írhatta volna előbb az apostol, mint a nyolcvanas vagy kilencvenes évek folyamán: mindamellett mivel a patmosi tartózkodási évét Tertullianus¹⁾ és Hieronymus²⁾ hagyományos feljegyzései alapján történeti bizonyossággal megállapítani nem tudjuk, (v. ö. 165. l.) viszont azonban az Apokalypsis most, jelzett tételeiből arra az eredményre jutunk, hogy ez a mű, a jeruzsálemi katasztrófa *előtt*, mondjuk, a 69. év végén készült: ennek következtében vitásnak bizonyul Irenaeus³⁾ abbéli feljegyzése, mely szerint az Apokalypsis jelenéseit Domitianus uralkodásának vége felé látta volna a szerző.

Mindezeknek mérlegelése és az ide vonatkoztatható adatoknak egybevetése alapján tehát azt a tényt állapíthatjuk meg, mely szerint János apostol, a Patmos szigetén vele közlött jelenések alapján írta meg az Apokalypsist, Jeruzsálem elpusztulása *előtt*, a 69. év végén, és pályájának megfutása után, Trajanus uralkodásának (98—117) folyamata alatt hunyt el szelíden Efezusban, késői agg korban.

Az Apokalypsis írása helyéül Kisázsziát, közelebről pedig épen Efezust ismerjük el.

A mű kánoni tekintélye és egyházi használata.

Az Apokalypsis úgy is mint apostoli mű, úgy is mint a keresztyéni üdvreménységnek és az ebből fakadó hithűség-

¹⁾ De praescript. haeret. c. 36.

²⁾ Catal. c. 9.

³⁾ Adv. haer. V. 30, 3.

nek, állhatatosságnak és örömmek ékesen szóló bizonyosága, tökéletesen méltó arra, hogy a kánonban helyet foglaljon. Az utolsó idők mozzanataira és a Krisztus országának egykori megvalósulására vonatkozó profétai szakaszai mintegy visszhangjai és részletezései annak a nagy gondolatnak, amelyet Krisztus már előbb kijelentett (Mt 13³⁶⁻⁵⁰, 24., 25. r.) és Pál apostol szintén hirdetett (Róm. 11., 2 Thess. 2). Az újszövetségi kánon hiteles, egységes tanfogalmával ellentétes nézetet nem találunk benne, sőt az a meggyőződésünk, hogy úgy alapeszméje, mint egészben véve a tárgya, az evangéliom élő, üde, teljes forrásából ered. Kétségtelen üdvigazság ugyanis az, hogy Krisztus, aki a halálból feltámadott, megdicsőült és a mennyben az Atya jobbján uralkodik: ismét eljő egykoron és itéletet tart. A feltámadás, az örök élet és üdv reménysége, Krisztus parusiájához fűződik s e boldogító tudomány nélkül hiányos és fogyatékos volna a kinyilatkoztatás okmánytára. Ám, azt természetesnek kell találnunk, hogy ez a páratlan üdvtény, tudniillik a Krisztus eljövetele, a küzdelmeknek és változásoknak beláthatatlan hosszú folyamata után történik meg. Amíg megéri az emberiség az itéletre és amíg elközelg a tökéletességre jutás ideje: addig várni, tűrni, remélni, előkészülni, harcolni és imádkozni kell a hívőknek, amint ezt az apokalyptikus író, jelek és példaképek művészi feltüntetésével terjeszti elő. A földi lét minden jelensége, ténye, az örökkévalóságban elérendő ama végcél felé irányul, ahol Isten örök végzése szerint, a Krisztus eljövetelekor, minden üdvigéret és jövendölés igazság és bizonyosság lesz.

E nézetünk kinyilvánítása mellett nem hallgathatjuk el azt sem, hogy az Apokalypsist némelyek dogmatikai szempontból gáncsolták, sőt, mint a kánoni iratokkal ellentétes apokrif iratot és eretnek koholmányt elvetették. Így cselekedtek a második század végén az *alogisták*, a tizennyolcadik században *Oeder* és *Semler*. Ezek a régibb és újabb kifogások azonban részint tájékozatlanságból, részint félreértésből származtak. Mikor p. o. *Oeder*, az Apokalypsistnek Krisztusról szóló tannézetét cerinthusi képzetnek minősíti, ezzel azt árulja el, hogy sem a Cerinthus elméletét, sem az Apokalypsis szellemét nem ismeri, vagy legalább is nem érti. Egyébiránt ezeket az oederi és semleri ellenvetéseket alaposan megcáfolták már *Eichhorn*, *Hartwig*, *Storr*, és *Lücke*, idézett munkáikban s ma már nem is hangoztatja egy kritikus sem, hogy az Apokalypsis, tartalmi szempontból méltatlan volna a kánoni jellegre és tekintélyre.

Alaki tekintetben szintén teljes joggal megilleti az Apokalypsist a kánoni méltóság. Mint a profétálási képesség és a szent költészet remeke, gyönyörűen illik be a kánon

keretébe, és az apostolok korabeli mély gondolataiért, formai szépségéért, hamisítatlan, űskeresztyéni eredetiségéért és szerkezeti kiválóságáért, még abban az esetben is kánoni tekintélyűnek kellene elismernünk, ha nem maga János apostol írta volna. Alapeszméje, nevezetesen a Krisztus parusiája, bennfoglaltatik ugyan az újszövetségi iratokban, mindamellott ennek a tételnek ilyen részletes és vigasztaló felderítése nélkül valósággal csonka, befejezetlen volna a biblia.

Mint az apostoli korszak terméke, hasonlíthatatlanul felülmulja azokat a későbbi korú ábrándos és célzatos apokrif apokalypsiseket, amelyekkel a gnosztikusok a jámbor és hiszékeny tömeget megtéveszteni akarták. Minden ilyen célzat ellenében a mi apokalypsisisünk volt az az evangéliumi kalauz, amely a hívőket arra az igazi és egyenes útra terelte, mely a mennyei Jeruzsálembe vezet.

Vigasztaló erejének és bátorító intelmeinek áldásos voltát felismerte már az űs egyház, épen azért több ízben rendelkezett az isteniszteletek alkalmával való használata felől. A Hieronymusnak tulajdonított bibliai szakasz-gyűjtemény, az ugynevezett *Comes* szerint, a Krisztusért vértanuként elhalt első ártatlan gyermekek emlékünnepején (dec. 28.), az illető evangéliombeli részlettel (Mt 2₁₃kk) kapcsolatosan, az Apokalypsisisből választott vonatkozó szakaszt (14₁kk) szintén felolvastatni rendelte az egyház¹⁾ és ezt a gyakorlatot megtartotta az anglikán és más protestáns egyház is²⁾. Még jellemzőbb a toledói negyedik zsinat (633) abbeli intézkedése, mely szerint a husvét és pünkösöd között levő időszak alatt, a templomokban, az Apokalypsisis alapján egyházi beszédek tartandók. A görög egyházban szintén, már az ötödik századtól kezdve kapcsolatos és rendszeres kommentárookban foglalkoztak vele a tudósok, így *Andreas* és *Arethas* caesarea (kappadociai) püspökök és Oekumenius.

Az Apokalypsisis megértése, magyarázása és gyakorlati alkalmazása természetesen nehéz feladat és ebben a tekintetben sok visszaélés történt mind a mai napig. Félsszeg, felületese és szándékosan romboló értelmezése folytán sok kár, zavar és veszedelem érte már a Krisztus egyházát és ennek tagjait, viszont azonban a kegyes lelkek még több vigasztalást, erőt, reménységet és bizodalmat merítettek belőle. Helyes felfogás, józan tudományos exegesis és korszerű alkalmazás mellett tehát mint ami a múltban volt, úgy az marad mindenha, nevezetesen az egyházi és lelki épülés hathatós és üdvös tényezője.

¹⁾ V. ö. *Ranke*, Das kirchliche Perikopensystem aus den ältesten Urkunden der römischen Liturgie dargelegt. Berlin, 1847. Appendix monum. p. LV.

²⁾ *Daniel*, Codex liturg. eccl. Luth. Lipsiae. 1848. Tab. I. A.

Kommentárok.

Az Apokalypsis magyarázatának részletes történelmére nézve összehasonlítható *Lücke* idézett „Versuch einer vollständigen Einleitung in die Offenbarung des Johannes . . . 2. Aufl. Bonn, 1852“ című munkája §§ 68–85.

A tárgyalásunk folyamán már jelzett régiebb és újabb keletű kommentárokon kívül kiemeljük a következő szerzők műveit: *Cassiodorus* (m. h. circa 570), *Complexiones in Epistolas et Acta Apostolorum et Apocalypsin*. Ed. Scipio *Maffei*. Florent. 1721. — *Primasius* afrikai püspök (m. h. circa 556), *Super Apoc. b. Joannis apostoli libb. 5* [Biblia Maxima Patrum. Lugd. vol. 10.] — *Pseudo-Tichonii* exposit. in Apoc. in *Augustin*. Opp. ed. Bened. III. — *Beda Venerabilis* (m. h. 735), *Explanatio Apocalypsis, quae est revelatio Joannis apostoli libb. 3*. Opp. ed. Col. Agripp. vol. 5. — A kilencedik századból két munkát említünk meg; az egyiket *Ambrosius*énak szokták tartani, de voltaképen *Berengaudus* bencés írta, címe *Expositio in Apocalypsin*, a másiknak szerzője *Strabo* vagy *Strabus* Walafried (m. h. 849), akinek kompendiumát különösen *Lombardus Péter* híres skolasztikus (m. h. 1164) sokra becsülte. — A skolasztikus theologusok közül az Apokalypsisel is foglalkoztak: *Richard a S. Victore* (m. h. 1173) és *Albertus Magnus* (m. h. 1280). A középkor legkiválóbb exegetája *Lyra* Miklós (m. h. 1340) *Postillae perpetuae, seu commentaria brevia in universa Biblia* iratában mystikus értelemben fejtegette az Apokalypsiset, hasonlóképen *Joachim* florei apát (Calabriában, m. h. 1201 vagy 1202), akinek 1186-ban írott *Expositio Apocalypsis* munkája 1519-ben látott napvilágot Velencében; továbbá *Gerhardus* ferencrendi frater, az *Introductorius in Evangelium aeternum*-ban (v. ö. *Gieseler*, *Kirchengeschichte* Bd II. Abth. 2. p. 353 kk) és *Olivi* (m. h. 1297) az ő *Postilla*-jában. A katharusok, valdensesk, wiklefiták és husziták szintén gyakorta hivatkoztak rá a pápaság ellen vívott küzdelmeikben.

A *reformáció korabeli* protestáns felfogást az *authentia* kérdésénél már jeleztem. A tizenhatodik és tizenhetedik századbéli *róm. kath. exegeták* közül ismeretes a grammatikai és történeti alapon mozgó *Ribeira* salamancai tanár (m. h. 1591), kinek könyve először 1591-ben, majd 1623-ban jelent meg; aztán *ab Alcassar* spanyol jezsuita, aki *Vestigatio arcani sensus in Apocalypsi*, Antwerpen 1614. Lugd. 1618 művét 1612 kelettel V. Pál pápának ajánlotta; továbbá *Cornelius a Lapide*, akinek kommentára (Antwerpen, 1662) nagyobbára az előbbinek kivonata. *Protestáns* részről a *tizenhatodik században* használható munkát irt *Aretius* (*Marty* berni theologiai tanár görögösített neve, m. h. 1574);

ez a munkája halála után „Novum Testamentum, commentariis Bened. Aretii — explanatum“ vaskos ívrényi kötetben jelent meg 1580 és ismét 1616; továbbá *Junius*, Apocalypsis . . . methodica analysi argumentorum notisque brevibus ad rerum intelligentiam et cathol. christ. ecclesiae historiae pertinentibus illustrata. Heidelberg, 1591. és a francia *Jonas le Buy de la Perie (Launoi)*, paraphr. et exposition sur l'apocalypse. Genève 1600.

A tizenhetedik században pápaságellenes vonatkozásban magyarázta *Pareus* Dávid, (Commentarius in Apocalypsin. Heidelberg, 1618., ed. 2. 1622. Opp. Dav. Parei, ed. Genev. Tom. 2.) és a tulzó lutheránus *Hoë ab Hoënegg* (Commentariorum in Joannis Apoc. libb. 8. T. 1. Lips. 1610. T. II. 1640.), míg az angol *Mede* József (Clavis apocalyptica ex innatis et insitis visionum characteribus eruta et demonstrata. Cantabr. 1627. ed. 2. 1632. ed. 3. 1649) az apokalypsisbeli korszakok synchronismusának módszerével lépett fel, de utánczókra nem talált. — *Coccejus* már dogmatikailag igyekezett volna a korszakok szerint való értelmezés rendszerét igazolni (Cogitationes de Apocalypsi Johannis Theologi, in Opp. T. V.) és ez az elmélet tetszetős is volt jó ideig a hollandusok körében, míg aztán háttérbe szorította az augustinusi szellemben exegetáló *Witsius* (Miscellanea sacra [de sensu epistolarum apocalyp.] Utrecht, 1692) és *Marck* (In Apoc. Joh. commentarius, seu analysis exegetica, qua lectio-num var. exhibetur, pingum et phrasium vis aperitur, emblemata visa juxta eam pinguntur, significatio mystica indagatur et cel. virorum glossae ad examen vocantur. Traj. 1699), majd *Vitringa*. — Sok ellenvetésre szolgált okúl orthodox körökben *Grotius* Hugó történeti, nyelvi és régiség-tani értelmezése (Annotationes ad N. Test. Paris 1644 s többször), viszont azonban visszhangra is talált az angol *Hammond* munkájában (Paraphr. and annotations upon all the books of the new Test. London, 1653), melyet *Clericus* fordított le latinra (Novum Testamentum cum paraphr. et annotatt. Hammondi. Amstelod. 1698). — Protestánsellenes célzattal, de boncoló éles elmével és népies nyelven magyarázta *Bossuet* r. kath. püspök (L' Apocalypse avec une explication. Paris, 1690). Ugyane századból még megemlíthető *Brightmann* (Apocalypsis apocalypseos, sive Apoc. Joh. analysi et scholiis illustrata. Francof. 1609. Heidelb. 1612., angolul London 1616.) *Piscator* (Commentt. in librr. N. T. Herborn, 1613. 1621. 1638. 1648.), *Alsted* (Trifolium propheticum i. e. canticum canticorum Salomonis, prophetia Danielis, apocalypsis Johannis sic explicata, ut series textus et series temporis e regione positae lucem menti et consolationem cordi ingerant. Herb. 1640.) *Calovius* (Biblia illustrata 1675) és *Jurieu* L'accom-

plissement des prophéties ou la délivrance prochaine de l'église. T. I. II. Rotterdam, 1686.)

A tizennyolcadik századbeli r. kath. magyarázók Bosuet nyomán haladnak, így *Le Maître de Sacy* (L' Apocalypse traduite en François avec une explication, tirée des ss. Pères et des auteurs ecclesiastiques. Paris, 1702.) és *Noël Aubert de Versé* (La clef de l'Apocalypse, ou Histoire de l'état de l' église Chretienne sous la quatrième Monarchie. Paris, 1703), míg a protestánsoknál eltérő magyarázási módszerek mutatkoznak. Amilyen nevezetes, épen olyan érdekes a mystikus és történeti vonatkozás kapcsolatos érvényesítésére törekvő *Vitringa Campegius* műve, melynek teljes címe ez: *Ἀνάκρισις Apocalypsios Joannis apostoli, qua in veras interpretendae eius hypotheses diligenter inquiritur, et ex iisdem interpretatio facta certis historiarum monumentis confirmatur atque illustratur, tum quoque quae Meldensis Praesul Bosuetus huius libri commentario supposuit, et exegetico Protestantium systemati in visis de bestia ac Babylone mystica objecit, sedulo examinantur.* Franequ. 1705. ed. 2. Amstelod. 1719., editio tertia — auctior Leucopetrae 1721. Az ő utánczóinak voltak a hollandusok közül *Bomble* (Analysis nec non chronotaxis Apoc. 1721.) és *van den Honert* (Dissertationes apoc. 1736.) a németeknél *Lange Joachim* (Apokalyptisches Licht und Recht. 1730.) — Az apokalyptikus időszámítás terén kitűnt *Whiston* cambridgei theologus és matematikus (An Essay on the Revelation of S. John, so far as concerns the past and present times. Cambridge 1706, 1744.), még inkább pedig a tanszéken elődje *Newton* Izsák (Observations upon the prophecies of Daniel and the apocalypse of St. John. London, 1732., latinul *Sudermanntól* Amstelod. 1757., németül *Grohmanntól* 1765.) és a coccejanus hollandi *Driessen* (Meditationes in sacram Apoc. Traj. ad Rh. 1717.) — Szinte korszakot jelöl a tudós és kegyes *Bengel*, aki több rendbeli iratában foglalkozott az Apokalypsis értelmezésével. Enemű munkái: Erklärte Offenbarung Johannis oder vielmehr Jesu Christi, aus dem revidirten Grundtext übersetzt, durch die prophetische Zahlen aufgeschlossen, und Allen, die auf das Werk und Wort des Herrn achten, und dem, was vor der Thür ist, würdiglich entgegenzukommen begehren, vor Augen gelegt wird. Stuttgart, 1740. 2. Aufl. 1746., 3. Aufl. 1758.; továbbá *Sechszig erbauliche Reden über die Offenbarung Johannis sammt einer Nachlese gleichen Inhalts . . .* 1747. 1788., és különösbbe: *Cyclus, seu de anno magno solis, lunae, stellarum consideratio ad incrementum doctrinae propheticæ atque astronomicae accommodata.* Ulmae, 1745.

Abauzit és *Semler* már jelzett iratain kívül felemlitem *Wetstein* túlhajtott profétai értelmezését (Novum Testamen-

tum. Vol. 2. 1752. p. 889 sqq. de interpretatione libri Apocalypseos, cf. *Wetstenii* libelli ad crisin et interpretationem . . . edidit et illustravit *Semler*. 1766.), *Wolf* tartózkodó véleménynyilvánításról tanuskodó magyarázatát (Curæ philologicae et criticae, ed. 3. Hamburg 1739. Vol. V.), *Harenberg*, *Herder*, *Hartwig* jelzett munkáit, *Eichhorn* latin kommentárát (Commentarius in Apoc. Joannis. Goettingen 1791. két kötet), *Heinrichs* (Apocalypsis graece. Perpetua annotatione illustrata. Goett. 1818. 1821.), *Semler* Frigyes Mihály (Apocalypsis Jesu Christi auctoris et Joannis scriptoris aliquot in locis castigata et nova illius interpretatione latina, summa, circumscripita explanatione atque indice rerum . . . adornata 1785) munkáit, melyek után a többé kevésbé rajongó *Jung-Stillingnek* és kortársainak, meg *Swedenborgnak* iratai láttak napvilágot.

A tizenkilencedik század kommentátorai közül nevezetesebbek: *Bleek*, aki kritikájával új lendületet adott az apokalyptikus értelmezésnek, (v. ö. Beitrag zur Kritik und Deutung der Offenbarung Johannis [Berliner theol. Zeitschrift 2. Th. 1820. 1, és Beiträge zur Evangelien-Kritik 1846), *Ewald A. H.* (Comm. in Apoc. Joann. Gott. 1828), *Züllig* (I. Th. 1834., II. Th. 1840), *De Wette* (1848) *Hengstenberg* (1849 v. ö. *Dressel* Die Offenbarung des heil. Johannes nach der gelehrten Auslegung des Professors Hengstenberg. Für das Volk. Berlin 1851). kapcsolatban *Thiersch* fejtegetésével (Die Kirche im apostolischen Zeitalter und die Entstehung der neutestamentlichen Schriften 1852. p. 251 kk); továbbá az angol írók közül: *Whitaker* (London, 1802) *Galloway* (szintén) *Woodhouse* (ugyanott 1805) *Holmes* (u. o. 1815.) *Fuller* (szintén) *Cunningham* (u. o. 1817. edit. 4. 1843.) *Culbertson* (Edinb. 1826. 2 kötet.) *W. Jones Edw. Irving* és *Alfr. Addis* (London 1829), kapcsolatosan *Davidson* ide vonatkozó felfogásával (An Introduction to the New Testament . . . 3 Voll. London 1848–1851.)

A jelen huszadik században jelent meg *Bousset* kommentára, mint a Meyer-féle kiadvány 16. kötete., Göttingen 1906., *Bonnet* munkája, Eclaircissement de l' Apocalypse. Freiburg 1908.

Debrecen.

Dr. Erdős József.